

ŞERİF HÜSEYİN VE SİYASİ PROPAGANDA ARACI OLARAK EL-KIBLE GAZETESİ*

SHERIFI HUSEYIN AND THE EL-KIBLA NEWSPAPER AS A TOOL OF POLITICAL PROPAGANDA

Nevzat SAĞLAM**

ÖZ

Yaklaşık 400 sene Osmanlı idaresinde bulunan Ortadoğu coğrafyası Birinci Dünya Savaşı sonunda yeniden dizayn edilmiştir. Bölgenin siyasi şekillenmesinde bütün Arap ülkelerinin kralı olmak hevesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı 1916'da Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in başlattığı isyan hareketinin de etkisi olmuştur. İngilizlerle de işbirliği yaparak hedefine ulaşacağını düşünen Şerif Hüseyin, sonunda büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Şerif Hüseyin'in isyan hareketi başlatmasından hemen sonra yayın hayatına giren Arapça el-Kible Gazetesi onun siyasi mesajlarının Arap coğrafyasına yayılmasında çok önemli bir vasıta olmuştur. Bu çalışmada Şerif Hüseyin'in kontrolünde faaliyet gösteren Kible Gazetesi'nde yer alan siyasi yazıların mahiyeti, gazetenin muhtelif nüshalarından seçilen örneklerle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şerif Hüseyin, Kible Gazetesi, İsyân, Hicaz.

ABSTRACT

The geography of the Middle East, which was under Ottoman rule for about 400 years, was redesigned at the end of the First World War. In the political shaping of the region, the rebellion movement initiated by the Emir of Mecca, Sharif Hussein in 1916, against the Ottoman Empire, with the enthusiasm of

* Bu makale 06.10.2022 tarihinde dergimize gönderilmiş; 08.10.2022 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 26.10.2022 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atf şekli; Nevzat Sağlam, Şerif Hüseyin ve Siyasi Propaganda Aracı Olarak El-Kible Gazetesi, *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Sayı: 2-2 (2022), Karabük 2022, s. 141-174.
ISSN 2791-9900/e-ISSN 2822-2253, DOI: 10.7596/abbad.31122022.007

** Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, nevzat.saglam@medeniyet.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-0733-8939

being the king of all Arab countries, also had an impact. Sharif Hussein, who thought that he would achieve his goal by collaborating with the British, was ultimately disappointed. The Arabic al-Qibla Newspaper, which was published immediately after Sharif Hussein started the rebellion, has been a very important tool in spreading his political messages to the Arab geography. In this study, the nature of the political articles in the Kible Newspaper, which operates under the control of Şerif Hüseyin, will be revealed with examples selected from various copies of the newspaper.

Key Words: Sharif Hussein, al-Qibla Newspaper, Rebellion, Hijaz.

Giriş

Sultan II. Abdülhamit, devlete karşı bir harekete kalkışmasından şüphe ettiği için Mekke Şerifi Hüseyin'i 1893'te bazı hususları görüşme bahanesiyle davet etmiş, geri gönderilmeyip, uzun süre İstanbul'da misafir edilmiştir.¹ Ancak II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1908 senesi sonuna doğru Emir olarak Mekke'ye dönmüştür. Şerif Hüseyin Emirliğe, oğlu Kral Abdullah'a göre II. Abdülhamit tarafından, bazılarına göre, İttihatçılar tarafından tayin edilmiştir. Başka bir kanaate göre ise İttihatçıların muhalefetine rağmen II: Abdülhamit tarafından Sadrazam Kâmil Paşa ve İngiliz büyükelçisinin etkisiyle tayin edilmiştir.²

İttihat ve Terakki, daha sonra yaşananlar sebebiyle Şerif Hüseyin'in emirliğe iade edilmesinin büyük bir hata olduğunu anlamıştır. İstanbul'da bulunduğu yıllarda Arap topraklarında ortaya çıkan problemler karşısında devletin güçsüzlüğünü yakından görme imkânı bulan Şerif Hüseyin'i bu durum isyan konusunda cesaretlendirmiştir.³ II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle idareyi ele geçiren İttihat ve Terakki'nin ırkçı politika izlediği ve hilafetin sembol olmaktan başka bir anlamı kalmadığı düşüncesi ortaya çıkmıştır.⁴ Şerif Hüseyin'in isyanında İttihat ve Terakki hakkındaki bu düşüncelerin de etkisi olmuştur. Şerif Hüseyin'e göre, Türkiye bunların elinde kalması halinde çok geçmeden ölecektir. Çünkü bunlar kemirgenler gibi Türkiye'nin hayati organlarını kemirmektedir. İmam Yahya'ya silah vererek savaşa sevk edenler de onlar olmuştur. Şerifliğin otoritesini yıkması karşılığında ona Mekke prensliği ve bütün Arap ülkesini vadedmişlerdir. Şerif Hüseyin, Türkiye'nin içine düşürüldüğü

¹ Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)*, Ankara 1982, 68-69.

² Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, çev. Türkan Yöney, İstanbul 1998, s. 164.

³ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 70-72.

⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 70.

⁴ Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?*, trc. Halit Özkan, İstanbul 2006, s. 20-21.

durumu düşündüğümde gözyaşı döküyorum. İttihat ve Terakkiciler biz Arapları köle saymakta ve istedikleri zaman bertaraf edeceklerini zannetmektedirler. Hicaz'a Türk vali tayin etmemelerini defalarca söyledim. Bu valiler hakkındaki şikâyetlere kulak tıkmıyorlar. Valilerden biri Müslüman gibi giyinmiş bir bayan arkadaşıyla geldi. Bayanın yanında içki içti. Valiyi hemen memleketten çıkarttım,⁵ sözleriyle İttihatçıların yanlış politikalarını dile getirmiştir.

İngiliz İstihbaratının rehberliğinde Şerif Hüseyin'in isyanının hemen sonrasında onun direktifiyle kurulan el-Kible Gazetesi siyasi propaganda vasıtası olarak hizmet etmiştir. Bu çerçevede isyanın haklılığı ve meşruiyeti, gerekçeleri, askeri başarılarına ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Haftada iki gün yayınlanan El-Kible, radyo ve televizyonun olmadığı dönemde Hicaz hükümeti için resmi haberleri, yazarların, şairlerin, yazılarını yayınlayan bir enformasyon merkezi fonksiyonu icra ediyordu. Arap Rönesans'ı ordularının askeri harekâtlarına dair haberlere yer vermiştir. Arap coğrafyası yanında Hindistan'a kadar ulaşan gazete aynı zamanda Irak, Mısır ve Suriye'den hac ve umre için gelenler de dâhil çeşitli vesilelerle Hicaz bölgesine gelenlerin bilgilendirilmesinde de önemli bir fonksiyona sahipti.

Bu çalışmada, “Büyük Arap Devrimi veya Rönesans'ı” olarak nitelendirilen Şerif Hüseyin isyanının gerekçeleri ve el-Kible Gazetesi'nin bu süreçte yayın politikası yürüttüğü ele alınacaktır.

Şerif Hüseyin'in İsyana Kalkışmasının Nedenleri

Şerif Hüseyin'in Arap coğrafyasında bağımsız bir devlet kurma düşüncesi eskiden beri bulunmaktaydı. Ancak bu düşüncesini gerçekleştirmek üzere harekete geçmek için uygun zamanı ve zemini beklemiştir. II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve İttihat ve Terakki mensuplarının iktidarı ele geçirmesiyle artan siyasi karışıklıklar ve Birinci Dünya Savaşının çıkmasını bir fırsat olarak görmüştür.

Şerif Hüseyin yayınladığı bildiride, sultanın otoritesine karşı değil, İttihat ve Terakki'ye ve iktidarı gasp edenlere karşı ayaklandığını, İttihat ve Terakki'nin din ayırımı yapmaksızın Osmanlı vatandaşlarına zulüm uyguladığını vurgulamaktaydı. Ona göre, Türkler, Suriye ve Filistin Araplarına karşı istibdatta bulunmuşlardır. İttihat ve Terakki, Osmanlı'yı İslam'la birleştiren bağları koparmaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'ni tamamen Enver ve Cemal Paşa ile Talat Bey'in ülkeyi keyiflerine göre yönettiklerini belirterek dini ve milli

⁵ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 72.

haklarını İttihat ve Terakki Partisi'nin eline bırakmamaya kararlı olduklarını dile getirmiştir.⁶

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi, Arapların bir kısmında bağımsızlık düşüncesi daha da artmıştır. Arap milliyetçilerine karşı uygulanan sert cezalar Osmanlı'ya karşı tepkilerin artmasına ve isyan hareketlerine zemin hazırlamıştır. Cemal Paşa otorite sağlamak için Arap milliyetçilerinden on beşini 1915'te idam ettirmiştir.⁷

Cemal Paşa askeri ve sivil alanlarda tam yetkili olarak Suriye bölgesine atanmıştı. Cemal Paşa iç siyasetin kendisine bırakılması için uygun biri değildi. Çünkü arzularına düşkün ve gururlu bir yapıya sahipti. Cemal Paşa'nın siyaset tarzı keyfilik üzerine inşa edilmişti. Arap-Türk birlikteliğini bozacak gaddarlık derecesinde davranışlarda bulunmuştur. Bölge halkı Osmanlı yönetimine adeta yabancılaşmıştır. Suriye bölgesinde kendisine verilen yetkileri kullanarak Suriye'nin ileri gelenlerinden pek çok kişinin hain olmadıkları halde ölümüne hükmetmiştir. Buna Said Halim Paşa ve Sultan Reşad da karşı çıkmıştır.⁸

Cemal Paşa'nın Suriye'de uyguladığı siyaset Osmanlı Devleti ve İslam ümmetinin başına büyük dertler açmıştır. Enver ve Talat paşaların da yapılanları onaylamaları ve göz yummaları sebebiyle bunda sorumlulukları vardır.⁹ Cemal Paşa'nın Türk-Arap birliğini zedeleyecek keyfi ve haksız uygulamalarına mani olmak için kendisine tavsiyelerde bulunmanın yanında Enver Paşa ile görüşmeye ve Talat Paşa'ya ulaşmaya çalışan Emir Şekip bu çabalarında başarılı olamamıştır.¹⁰ İstibdada yatkın bir karaktere sahip olan Cemal Paşa'nın, I. Dünya Savaşı boyunca Suriye'de geniş yetkilere sahip olması hem Osmanlı Devlet hem Araplar için büyük bir talihsizlik olmuştur. Mısır seferinde karşılaştığı başarısızlığını Arap liderleri suçlayarak kapatmaya çalışmıştır. Arap bölgelerinin Osmanlı Devleti'nden ayrılacağına ihtimal vermiyordu. Şerif Hüseyin'in isyana kalkıştığını duyduğunda, kendisinden korktuğu için buna cesaret edemeyeceğini düşünerek inanmamıştı.¹¹

Öte yandan Şerif Hüseyin'in İngilizlerle ilişkisi ve Osmanlı Devleti'ne başkaldırmak için uygun zemin ve zaman arayışı Sultan II. Abdülhamid dönemine kadar uzanıyordu. Bunu bildiği için Sultan Abdülhamit onu İstanbul'da

⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 116-118.

⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

⁸ Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s. 217; Emir Şekip Arslan, *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları*, çev. Selda Meydan, Ahmet Meydan, İstanbul 2005, s. 346-347.

⁹ Emir Şekip Arslan, *a.g.e.*, s. 347.

¹⁰ Emir Şekip Arslan, *a.g.e.*, s. 354-359.

¹¹ Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s. 217; Emir Şekip Arslan, *a.g.e.*, s. 407.

ikamete mecbur etmişti. Şerif Hüseyin 1912 senesinde Londra'ya gönderdiği bir elçi vasıtasıyla Osmanlı'ya isyan etmek ve gelecekte İngilizlerle iş birliği yapmak üzere Araplara silah verilmesini talep etmişti. Ancak Arap topraklarını istila etmeyi tasarlayan İngilizler, başlangıçta silah vermek bir yana savunmasız bırakmak için Arapların elindeki silahları yüksek fiyatlara satın alıyorlardı.¹² Savaşın uzaması üzerine Araplara ihtiyaç duyan İngilizler, Şerif Hüseyin'in teklifini kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Şerif Hüseyin'in isyanını, tamamen Cemal Paşa'nın bölgedeki uygulamalarına bağlamak doğru olmasa da Türklere karşı nefret oluşmasında ve İtilaf devletlerinin Osmanlı Devleti'ne galip gelmesine sevinmelerinde payı olmuştur. Ayrıca Şerif Hüseyin'in taraftar bulmasında da etkisi olmuştur.¹³ Şerif Hüseyin isyanından önce ve sonra Cemal Paşa'nın Suriye'de takip ettiği şiddet yanlısı politika halkın Şerif Hüseyin'e sempati duymasına sebep olmuştur.¹⁴

Cemal Paşa'nın otoritesini sağlamlaştırmak için öldürttüğü kişilerin bir kısmının katledilmelerini haklı gösterecek bir delil ve kanıt yoktu. Bu durum Araplarda kin ve nefret duygularının oluşmasına ve Türklerin her fırsatta intikam peşinde olduklarına dair bir kanaat uyandırmıştır. Cemal Paşa Osmanlı düşmanlarına Arap-Türk ayrışmasını ve düşmanlığını isteyenlere uyguladığı siyasetle gerekçe vermiştir. Cemal Paşa halkı itilaf devletlerini aratır hale getirmiştir. Cemal Paşa'nın öldürttüğü veya sürgüne gönderdiği kişilerin bu cezaları hak ettiklerine dair ileri sürdüğü deliller ikna edici olmaktan uzak olduğundan onun bu siyaseti daha sonra Türkleri aratacak kötülüklerde bulunan itilaf devletlerine teveccüh doğmasına sebep olmuştur.¹⁵ Cemal Paşa'nın siyaseti Hicaz'daki ayaklanmayı hızlandırmıştır.¹⁶ Dolayısıyla Cemal Paşa'nın yanlış uygulamaları Araplarla Türkler arasında nefret doğmasına sebep olmuştur. Şerif Hüseyin İngilizlerle iş birliğine girmeden önce Cemal Paşa'dan Arap bölgelerinde baskılara son vermesini istemiştir. Fakat Cemal Paşa bu talebe olumlu cevap vermemiştir.¹⁷ Şerif Hüseyin'in cihad ilanı üzerine Araplardan askeri destek talebine karşı siyasi suçluların affedilmesi, Suriye ve Irak'ta merkezîyetçi yönetimden vaz geçilmesi, Mekke'de şeriflik idaresinin veraset usulüyle intikalinin sağlanması gibi şartlar ortaya koymuştur.¹⁸ Bu şartların kabul edilmemesi üzerine Şerif Hüseyin Arapların makul isteklerinin Osmanlı Devleti

¹² Emir Şekip Arslan, *a.g.e.*, s. 408.

¹³ Emir Şekip Arslan, *a.g.e.*, s. 408.

¹⁴ Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s. 223.

¹⁵ Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s. 218; Emir Şekip Arslan, *a.g.e.*, s. 409.

¹⁶ Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁷ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 99.

¹⁸ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 99.

tarafından kabul edilmediğini, Arapların İslam'a ve Araplara hizmet dışında savaşmak istemediklerini bu şartlar kabul edilmediği sürece Araplarla Türkler arasında bağın kopacağını Cemal Paşa'ya bildirmiştir.¹⁹

Şerif Hüseyin 1914 ilkbaharında İngiltere ile temasa geçerek oğlu Abdullah vasıtasıyla silah talebinde bulunmuştur. İngiltere, Osmanlı Devleti ile olan münasebetlerini ve Şerif Hüseyin'in Araplar nezdindeki itibarını hesaba katarak Şerif Hüseyin'in talebine önce ihtiyatla yaklaşmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ve Şerif Hüseyin'in cihat çağrısına uymayacağına dair teminat vermesi üzerine onunla yakınlaşmaya başladı.²⁰ İngiltere, Arapların savaşta kendilerine yardım etmesi halinde Arabistan'a hiçbir müdahalede bulunmayacağına dair güvence verdiği gibi dışarıdan yabancı saldırısına karşı da Araplara yardım edeceğini bildirmiştir.²¹

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşına girmesi Şerif Hüseyin'in ayaklanmasını tetikledi. Onun isyanı Osmanlı Devleti'nin direnişini zayıflatmış, itilaf devletlerinin işine yaramıştır. Savaş sonunda Osmanlı'nın dağılması ve çöküşü Arap milliyetçiliğinin yükselmesine yaramıştır. Şerif Hüseyin de ayaklanmasıyla İngilizlerin Suriye ve Filistin'i işgal etmelerine kolaylık sağlamıştır.²²

27 Haziran 1916 tarihinde Şerif Hüseyin ittihatçıların İslam'dan uzaklaşmalarını dayandırarak Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettiğini ilan etti. Ayaklanmanın dayandırıldığı diğer gerekçe ise, Araplar Osmanlı'nın yanında savaşsalar da ister Türkler ve Almanlar isterse İngilizler ve Fransızlar galip gelsin başkaları tarafından yönetileceklerdi. Bu yüzden Araplar ayaklanarak başkalarının tahakkümünden kurtulmak için bir çare aramışlardır.²³ Şerif Hüseyin'in yanında Arap subaylar, Cidde ileri gelenleri, Mısırlı milliyetçiler ve Suriyeli şahıslar da bulunuyordu.²⁴ İsyaniyle birlikte Mekke'de bulunan Osmanlı askeri mevzilerine saldırıda bulunmuştur. Aynı zamanda ayaklanma nedeninin haklı göstermek üzere bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride yaptığı hizmetleri saymış, laik yasa reformlarını ve İttihatçıların padişahın yetkilerini elinden almalarını kınayarak Suriye'deki idamları lanetlemiştir.²⁵ Mekke'den sonra Taif, Yenbu ve diğer Hicaz şehirlerinde Arap ayaklanmasının başladığı ilan

¹⁹ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 101-102.

²⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 76-77.

²¹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 79.

²² Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s. 193-194.

²³ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 97-99.

²⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 115.

²⁵ Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s. 221.

edildi. Ayaklanmanın duyurusu bizzat Şerif Hüseyin tarafından yapıldı.²⁶ Arap isyan hareketlerinin odağını Suriye ve Mısır oluşturmakla birlikte, bu hareketin liderliğini Mekke Emiri Şerif Hüseyin üstlenmiştir.²⁷ Fakat Şerif Hüseyin'in isyan daveti Suriye, Filistin Irak ve Mısır gibi Arap memleketlerinde Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyeti son buluncaya kadar istenen desteği bulamadığı artık bilinmektedir.²⁸ Şerif Hüseyin ve beraberindekiler Türklerin gözünde bir asi, Türk düşmanlarının gözünde bir devrimci olarak görülmekteydi. Oğlu Abdullah, arkadaşlarıyla görüşerek babası Şerif Hüseyin'e Arap Kralı olarak biat edilmesini kararlaştırmıştır. Bu teklifi kabul etmemesi halinde ayrılacakları tehdidinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine 1 Muharrem 1335/28 Ekim 1916'da Mescid-i Haram'da biat merasimi yapılması kararlaştırılmış ve gerçekleştirilmiştir.²⁹

İki yıldan fazla süren Şerif Hüseyin'in isyanı, İngilizlerin desteği sayesinde mümkün olmuştur. Osmanlı hükümetinin Mekke emirlerinin yetkilerini sınırlandırmak ve Hicaz'da merkezi yönetimi güçlendirmek istemesi, Şerif Hüseyin'i öteden beri rahatsız etmiştir.³⁰

Arap dünyasının lideri ve halifesi olma hayaliyle Osmanlı Devleti'ne karşı isyana kalkışan Şerif Hüseyin Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Arap coğrafyasının İngiltere ve Fransa arasında paylaşıldığını görmüştür. Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği isyan hareketi bütün Arapları kapsayan bir hareket değildi. Nitekim Mısır'da İngiliz, Trablusgarp'ta İtalyan, Fas, Cezayir ve Tunus'ta Fransız yönetimi kurulmuştur. Şerif Hüseyin'in oğullarından Faysal'ın Irak Kralı, Abdullah'ın Ürdün Kralı yapılması onun beklentilerinin karşılığı değildi.³¹ Çünkü Şerif Hüseyin bütün Arap topraklarında başında bulunacağı bir krallık istiyordu. Ancak Arap topraklarında kendi hâkimiyetini tesis etmek isteyen İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yenilmesi için Arapların ayaklanmalarını gerekli görüyor, bunun için de Şerif Hüseyin'i destekliyordu.³²

Hicaz'da ortaya çıkan bu isyan hareketi basında bir ay sonra yer almıştı. Osmanlı Devleti, Şerif Hüseyin'in gücünü zayıflatmayı ve bu isyan hareketini olabildiğince en az zararla atlatmayı istiyordu.³³ Ancak İngilizlerin de desteği

²⁶ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 102.

²⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 67.

²⁸ M. Talha Çiçek, "İttihatçılar ve Şerif Hüseyin: Mekke İsyanının Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Sy. 16 (Yaz 2013), 42.

²⁹ Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 122-123.

³⁰ M. Talha Çiçek, *a.g.m.*, s. 57.

³¹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 248.

³² Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 80.

³³ Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s.221.

sayesinde bu isyan hareketi, Arap bölgelerinin Osmanlı Devleti'nden ayrılmasında önemli bir etken olmuştur.³⁴ Şerif Hüseyin Osmanlı Devleti'ne karşı iş birliği yaptığı devletlerden savaş sonrası memleketinin bağımsızlığı konusunda bir teminat alamamıştır. Mekke'de neşredilen *el-Kible Gazetesi*'nde Hicaz, Irak, Suriye ve Filistin'i içine alan Toroslara kadar uzanan bir Arap imparatorluğu kurmak için İngiltere ile bir anlaşma yaptığını ve bu anlaşma gereği 1915'te müttefiklerinin yanında yer aldığını beyan etmiştir.³⁵ Ancak bu anlaşma hiçbir zaman açıklanmamış, Şerif Hüseyin *el-Kible Gazetesi*'nde İngilizlerin vaatlerini ve sözlerini yerine getirmediklerini belirtmekle yetinmiştir. İngiltere ise Hüseyin ile bir anlaşmaları olmadığını belirtmiştir.³⁶

Savaş sonrasında İtilaf devletleri, Osmanlı'yı Arap topraklarından çıkarmak üzere 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşmasını imzalattırken, Suriye'de Fransa'ya ve Mısır'da İngiltere'ye karşı yükselen Arap milliyetçiliğinin önüne geçmeye çalışmışlardır.³⁷ Şerif Hüseyin, Arapça konuşan Hristiyan ve Yahudileri de kapsayan bir Arap imparatorluğu hevesiyle hareket etmiştir. Cuma günü adına hutbe okunması isyanının meşru olduğuna dair *el-Kible Gazetesi*'nde çıkan yazılarla haklılığını ispata çalışmıştır. Ancak İngilizlerin izniyle yerleştiği Kıbrıs'ta hüsrana içinde hayatını kaybetmiştir.³⁸

İngilizler ve Gazeteler

Osmanlı Devleti'nde Arapça gazete neşri 1828 yılında Kahire'de *el-Vekāyiu'l-Mısıryye* isimli gazete ile başlamıştır. 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra Beyrut ve Suriye merkezli olmak üzere Arapça yayınlarda artış olmuştur. 1860-1870 yıllarında Halil Nuri tarafından çıkarılan *Hadikatü'l-Ahbâr*, Ahmet Faris Şidyak tarafından neşredilen *el-Cevâib* ve *el-Furat* isimli devletin politikasıyla örtüşen gazetelerin dışında, devlet aleyhine yayınlarda bulunan ve Beyrut'ta neşredilen *El-Basir* gazetesi, Butrus el-Bustani' tarafından çıkarılan *El-Cenne* gazeteleri vardı. Ayrıca *Lisanü'l-Hal Gazetesi* ve Cizvit papazlarının ve Ortodoksların yayınladığı gazeteler de bulunmaktaydı.³⁹

Arap coğrafyasında kontrolü elinde bulunduran İngilizler siyasi çıkarlarına hizmet edecek ve kendi propagandalarını yapacak yayın organlarını desteklemişlerdir. Bunun aksine politika izleyenlere hayat hakkı tanımamışlardır.

³⁴ Hasan Kayalı, *a.g.e.*, s. 238.

³⁵ *Sebilürreşâd Mecmuası*, ed. Ertuğrul Düzdağ, "Arablar Nasıl Aldatılmış," İstanbul 2021, C. 21, s. 145.

³⁶ Ertuğrul Düzdağ, "Arablar Nasıl Aldatılmış," C. 21, s. 145.

³⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 248.

³⁸ Mehmet Ali Ayni, *Ulusçuluk (Milliyetçilik)*, İstanbul 1997, s. 225.

³⁹ Selçuk Günay, "II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 17 / 28 (Mayıs 1995), s. 105-106.

Mısır gazeteleri İslami matbuatın merkezi durumunda idi. Müslümanlar Mısır'da basılan gazeteler vasıtasıyla bilgi edinirlerdi. Müslümanların bilgi edinmelerini engellemek için I. Dünya Savaşı sırasında Mısır gazetelerinin Hindistan'a girişi yasaklanmıştır. Sadece İngiliz taraftarı *el-Mukattam* arada sırada girerdi. Hicaz'da yayınlanan *el-Kible* de muntazam olarak gönderilir, hükümet adamları tarafından siyasi ve askeri tutuklulara bile ücretsiz dağıtılırdı.⁴⁰ *El-Kible* dışında bölgede Arap bağımsızlık taraftarı gazeteler arasında Şam'da çıkan *el-Muktebes* isimli yayın organı en etkili gazetelerin başında geliyordu. Hilafetin Osmanlı'da olmadığını, saltanatın gayrimeşru olduğu iddiasıyla Arapları, Osmanlı Devleti'nden koparmaya çalışmıştır.⁴¹ Mısır'da çıkmakta olan ve bütün Arap coğrafyasına dağıtılan *el-Ahram Gazetesi* de Arap milliyetçiliği yönünde yayın yapan en önemli yayın organlarından biri olup, Fransızlar tarafında desteklenmekteydi.⁴² Beyrut'ta *el-Mufid*, Mısır'da *el-Mukattam*, Lübnan'da *el-Mühezzeb*, Şam'da *el-Kabs* gibi gazeteler de Arap milliyetçiliği taraftarı, Türk aleyhtarlığı yönünde yayın yapanlardan bazıları idi.⁴³

Diğer taraftan İngiltere ve Fransa Cihad-ı Ekber ilan edilmesi üzerine Arabistan'da bu çağrının karşılık bulmaması için Pan-Turanist yazarlar tarafından kaleme alınan İslam ve Arap karşıtı yazıları yaymaya başlamışlardır. İttihat ve Terakki idarecilerinin haksızlık ve zulümler yaptıkları yolunda propagandalar yapmış ve başarılı da olmuşlardır. İngiliz Dışişlerinin denetiminde sürdürülen Cihad-ı Ekber karşıtı faaliyetlerin propagandaları Basra ve Aden'de Kasım 1916'da yayınlanmaya başlayan ve masraflarının bir kısmını İngilizlerin karşıladığı *Kevakib*, Mekke'de önemli bir okuyucu kitlesi bulunan *Hakikat*, Osmanlı aleyhtarı yayınlarıyla bilinen *Kible* ve büyük etkiye sahip *Mukaddem* gibi Arapça gazetelerde yayınlanmıştır.⁴⁴

İngiltere'nin Planları

İngiltere, I. Dünya Savaşı'ndan seneler önce Arap Yarımadası ile alakalı planlar yapmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin ayakta olması planlarını gerçekleştirmesine engel teşkil ediyordu. Onun için imparatorluğun parçalanması gerekiyordu. Mısır ve Hindistan elinde, İran nüfuzu altında idi. Bunlara ortada kalan Arap Yarımadası'nı dahil ettiğinde Asya'nın önemli bir kısmı elinde

⁴⁰ Ertuğrul Düzdağ, "Arablar Nasıl Aldatılmış," C. 21, s. 88.

⁴¹ Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ 1999, s. 47-48.

⁴² Ömer Osman Umar, *a.g.t.*, s. 48-49.

⁴³ Ömer Osman Umar, *a.g.t.*, s. 50-54.

⁴⁴ Metin Hülagü, *Pan-İslamizm Osmanlının Son Umudu*, İstanbul 2006, s. 98-99.

olacaktı. Fakat bölge tamamen İslam unsurunun meskûn olduğu bölgeydi.⁴⁵ Bölgede Osmanlı aleyhine herkes tarafından kabul görececek bir otorite/idare tesis edebilirse burasını da tamamen avucunun içine almış olacaktı.⁴⁶ Türkiye'nin bu coğrafyadaki hakimiyetine son verebilir, hilafeti de Arap Yarımadası'nda bir yere çevirebilirse Türkiye'nin İslam âlemi üzerindeki dini nüfuzunu tamamen ortadan kaldırmış olacaktı.⁴⁷ Bunu gerçekleştirmek için de Arap Yarımadası'nda yaşayan aşiretler, kabileler ve muhtelif zümrelere etki edebilecek ve onları yönlendirebilecek yolcu, seyyah, ziyaretçi kılığında kişiler göndererek bunları yönlendirmek gerekiyordu. Şemmer Aşireti, İbnü'r-Reşid Aşireti, Kuveyt Aşireti, Bahreyn Aşireti, İbn Suud Aşireti, Şerif Hüseyin Aşireti, İmam Yahya Aşireti gibi muhtelif bölgelerdeki aşiretleri elde etmiştir.⁴⁸ Bu çerçevede İngiltere, Mısır'ı merkez seçerek bölgedeki faaliyetlerini artırmıştır. Kurdukları Arap Büro vasıtasıyla Arap Yarımadası'nda kabileler, şeyhler hakkında bilgi toplayarak maddi menfaatler ve vaatler karşılığında İngiltere tarafında yer almaları için çalışmışlardır.⁴⁹

Hicaz Şerifi Hüseyin b. Ali de bir köle misali İngilizlerin emrine girmiştir. Böylece Hicaz İngiltere'nin hâkimiyetine geçmiş, Osmanlı için yeni bir cephe açılmıştır.⁵⁰ Bölgede meydana gelecek çatışmalarla Müslüman Müslümanı kırarak, Türklük ve Araplık rekabeti ve düşmanlığı bütün çıplaklığıyla kendisini gösterecekti.⁵¹ Hüseyin b. Ali Hicaz hükümdarı ve Arapların kurtarıcısı olacak, hilafet makamını da elde edecekti.⁵² Ne var ki, daha altı ay geçmeden kendisinin bir hilafet unvanı olan emîrul-müminin lakabıyla anılmamasını gazetelere bildirmek zorunda kalmıştır.⁵³ İngiltere Şerif Hüseyin'e verdiği tahsisatı keserek onun ve oğullarının nüfuzunu kırmaya karar verince Şerif Hüseyin'in rakibi olan Necid Emiri İbn Suud'u harekete geçirmiştir. Hicaz idaresinde bulunan Huzme, Tarba kasabalarını ve Taifi, İbn Suud tehdit etmeye başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Hüseyin b. Ali (Şerif Hüseyin) ümitsizliğe kapılmıştır. Mekke'de çıkan *el-Kible Gazetesi*'nin 19 Kânûnusâni 1922 tarihli nüshasında yer aldığı üzere

⁴⁵ Sebülreşâd Mecmuası, ed. Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları", İstanbul 2021, C. 20, s. 86.

⁴⁶ Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları", C. 20, s. 86.

⁴⁷ Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları", C. 20, s. 86.

⁴⁸ Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları", C. 20, s. 86-87.

⁴⁹ Geniş bilgi için bk., Mustafa, Çabuk, (2019), "İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro (1916-1920)", *Belgi Dergisi*, C. 2, Sy.17, (Kış 2019), 1130-1147.

⁵⁰ Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları", C. 20, s. 98.

⁵¹ Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları", C. 20, s. 99.

⁵² Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları", C. 20, s. 99.

⁵³ Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları," C. 20, s. 100.

Hüseyin b. Ali İngiltere hükûmetine ulaştırılmak için Times Gazetesi'ne bir telgraf çekmiştir. Şerif Hüseyin Telgrafta İngiltere'nin bu hareketinden hoşlanmadığını açıkça beyan etmiştir.⁵⁴

Siyasi Propaganda Aracı Olarak Kible Gazetesi

Kible Gazetesi, Şerif Hüseyin'in resmi yayın organı olması sebebiyle isyan sürecinde izlediği siyaseti ve hareketlerinin takibi açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda bir bakıma Şerif Hüseyin önderliğinde başlatılan Arap İsyanının arşivi mahiyeti taşımaktadır. Belka Uygulamalı Üniversitesi hocalarından İhlas Muhammed el-İdî tarafından Kible Gazetesi esas alınarak "Prince Abdullah bin Al-Hussein as Chronicled in Al-Qibla Newspaper (1334-1338Ah/1916-1920AD)" isimli Prens Abdullah'ın faaliyetlerine ilişkin bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada Şerif Hüseyin'in oğullarından Abdullah'ın askeri ve siyasi başarıları anlatılmaya çalışılmıştır. Bir hareketin lideri pozisyonundaki bir şahıs hakkında kendi resmi yayın organı referans alınarak yapılan çalışmanın değeri ve orijinalitesi ise tartışmaya açık bir husustur.

Şerif Hüseyin tarafından gazeteyi kurmakla görevlendirilen Muhibeddin Hatib (1885-1969) 27 Eylül 1920 tarihine 419. sayıya kadar "sorumlu gazete müdürü" ve editörü olarak görevini sürdürmüştür. Suriye asıllı Muhibeddin El-Hatib, aynı zamanda Lübnan asıllı fikir ve siyaset adamı Şekip Arslan'ın ideolojik bir müttefiki idi.⁵⁵

30 Eylül 1920'de Hasan Dabban (Şeyh al-Tayyib al-Sassi) atandı. O da dokuzuncu sayı 823'e kadar devam etti. Gazetenin politikasını belirleyen ve denetleyen, birçok makalesini kendi eliyle yazıp yayına hazırlayan Şerif El-Hüseyin bin Ali idi. Sevgili şehzade olarak tanımlanan oğlu Abdullah da editörlerdendi. Daha sonra Hicaz ile Necd arasında çıkan çatışmada Necd kuvvetlerinin Mekke'ye girmesinden sonra yayını durdurulmuştur.

El-Kible Gazetesi, Bakara Suresi 143. ayetinde geçen: "Senin yöneldiğin yeri (Kâbe'yi) biz ancak Peygamber'e uyanı, ökçeleri üzerinde geri dönenen ayırt etmemiz için kible yaptık," ifadesinden hareketle *Kible* isim olarak benimsemiştir. Gazete ilk sayısından 110. sayısına kadar sayfalarının başında bu ayete yer vermiş ise de daha sonra bu ayeti okuyucu gazeteyi okuduktan sonra yere atar diye kaldırmıştır. Şerif Hüseyin'in de çoğunlukla İbn Celâ müstear isimle yazılar yazdığı, Şerif Hüseyin'in gazeteye ve yayınlanmasına çok büyük ehemmiyet verdiği, yayınlanmadan önce onun kontrolünden geçtiği, birçok siyasi haberlere yer verildiği bunlardan bazılarına müdahale ettiği belirtilmektedir.

⁵⁴ Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları", C. 20, s. 135.

⁵⁵ William I. Cleveland, *Batı'ya Karşı İslam Şekip Arslan'ın Mücadelesi*, trc. Selahattin Ayaz, İstanbul 1991, s. 127.

Makaleleri Şerif Hüseyin tarafından denetlenen *el-Kible*, günlük konuşma dilinden kaçınarak, görünümde sadelik tercih etmiştir. Şerif Hüseyin taraftarlarının iddialarına göre, o dönemde ortaya çıkan milli, İslami ve insani meseleleri cesurca ele almış, emsalleri arasında büyük yankı uyandırmıştır. Dört sayfa halinde neşredilen gazete, 1916-1924 yıllarında Arapların şahit olduğu fikrî ve siyasî hareketlilik, Büyük Arap İsyanının üniter söylemini anlatan resmi bir belge niteliğindedir.

Ecyad el Mekki semtinde devlete ait Âmiri matbaasında basılmıştır. *El-Kible Gazetesi*'nin ilk sayısında, Büyük Arap Rönesans'ının (Büyük Arap İsyanı) askeri yönünün yanı sıra siyasî ve sosyal yönleri de ele alınmaktadır. Pazartesi ve Perşembe olmak üzere haftada iki sayı olarak sekiz yıl boyunca çıkmıştır. Son sayısı olan 823 numaralı nüshası 25 Eylül 1924'te yayınlanmıştır. Büyük Arap İsyanının yüzüncü yılı vesilesiyle, Prens El Hassan bin Talal, tüm sayılarının yeniden basılmasını emretmiştir.. Ürdün Yayıncılık ve Dağıtım Dar Koşuşu bu projeyi benimsemiştir. Profesör Muhammed Ahmed Al-Sharqawi, Profesör Muhammed Al-Abbadi ile birlikte, gazetenin tüm sayılarını toplayıp incelemeyi ve her biri yaklaşık yüz sayı içeren sekiz cilt olarak el-Hassan bin Talal'ın himayesinde yayınlanmıştır.

Gazetenin bütün sayıları Ürdün Kraliyet Haşimi Dokümantasyon Merkezinde sekiz cilt olarak bulunmaktadır.

Cilt	Tarih	Sayı
1	15 Şevval 1334-14 Şevval 1335/15 Ağustos 1916-3 Ağustos 1917	1-100
2	18 Şevval 1335-14 Şevval 1336/7 Ağustos 1917-23 Temmuz 1918	101-199
3	17 Şevval 1336-12 Şevval 1337/26 Temmuz 1918-11 Temmuz 1919	200-297
4	16 Şevval 1337-11 Şevval 1338/15 Temmuz 1919-28 Haziran 1920	298-396
5	18 Şevval 1338-14 Şevval 1339/5 Temmuz 1920-21 Haziran 1921	397-493
6	17 Şevval 1339-12 Şevval 1340/24 Haziran 1921-8 Haziran 1922	494-592
7	16 Şevval 1340-12 Şevval 1341/12 Haziran 1922-28 Mayıs 1923	593-690

8	15 Şevval 1341-25 Safer 1343/31 Mayıs 1923-1024	691-823
---	---	---------

Esas amacı Arap milliyetçiliğine hizmet etmek amacı taşıyan bir yerel yayın organıydı. Ancak yayınlandığı dönemde mahalli gazete olmanın ötesinde aynı dönemde çıkan gazetelerle de irtibat sağlayarak bütün Arap coğrafyasında tanınan siyasi, asker, sosyal ve dini haberlere yer veren bir işleve sahip olmuştur. Reuters Haber Ajansı yanında Mukattam, el-Efkâr, el-Ahram, el-Hilal, el-Kawakib ve Hartum'dan çıkan el-Sudan Gazetesi, Beyrut'taki el-Balagh Gazetesi, Fransız Eyfel Kulesi Gazetesi, İsviçre Gazetesi Tribune de Geneve, Türk Gazetesi el-Vatan; Rus Nova Frema, Fransa'da yayınlanan el-Shark el-Arabi, Arjantin'de yayınlanan el-Vatan, New York'ta yayınlanan el-Huda gazetesi gibi Arap ve uluslararası gazeteler ve haber ajansları ile makale ve haber alışverişinde bulunmuş ve geniş bir haberleşme ağına sahip olmuştur. Şüphesiz bunda Şerif Hüseyin'in İngilizlerle beraber hareket etmesinin inkâr edilemez bir etkisi vardır. Zira İngilizlerin söz sahibi oldukları coğrafyada onların izni olmadan hareket etmek pek mümkün görünmemektedir. Şerif Hüseyin'in İngilizlerin himayesinde olduğu aralarında yapılan gizli anlaşmada da belirtilmektedir. İngiltere ile Şerif Hüseyin arasında yapılan gizli anlaşmada yer alan ikinci maddeye, Mekke'de yayınlanan *el-Kible Gazetesi*'nden naklen İskenderiye'de çıkan *el-Ümme Gazetesi*'nin 31 Kânunusânî 1922 tarihli nüshasında yer verilmiştir. Buna göre, Büyük Britanya hükûmeti, Hicaz hükûmetini korumak ve iç işlerinde her ne suretle olursa olsun meydana gelecek müdahaleye ve herhangi bir şekilde olsun kara ve deniz sınırlarına yapılacak saldırılara korumayı taahhüt etmiştir. Düşmanların tahrikleri veya diğer sebeplerle Hicaz'da bir isyan olursa Büyük Britanya hükûmeti bu isyan ortadan kaldırılıncaya kadar maddi ve manevi yardımda bulunacaktır. Dâhili isyan durumunda yardımların süresi Arap hükûmetinin oluşturulmasıyla mukayyettir.⁵⁶

Kible Gazetesinin Yayın Hayatına Girmesi

Kendisini Araplara ve İslam'a hizmet için haftada iki defa yayınlanan dini, siyasi ve içtimai bir gazete olarak tanımlayan *El-Kible Gazetesi*.⁵⁷ 15 Ağustos 1916 tarihinde yayın hayatına başlamıştır.

Hicaz bölgesinde Büyük Arap isyanının tam bir sözcülüğünü yapan gazete Şerif Hüseyin'in kontrolünde idi. Yayın müdürleri Şerif Hüseyin tarafından belirlenen gazetenin ilk yayın müdürü Muhibeddin el-Hatîb, 419. sayıya kadar gazetenin yöneticiliğini yürütmüştür. el-Hatîb'den sonra eş-Şeyh Hasan es-

⁵⁶ Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları,"C. 20, s. 100.

⁵⁷ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA), HR. SYS, 2452/38-22.

Dabbân yayın müdürlüğünü üstlenmiştir.⁵⁸ Bir ara aslen Cezayirli olan ve ailesinin Medine'ye yerleşmesi üzerine burada yetişen Tayyib el-Ukbî (ö.1960) de Melik Hüseyin tarafından 1920 yılında el-Kible Gazetesi yayın müdürlüğüne tayin edilmiştir.⁵⁹

El-Kible Gazetesi sekiz yıllık bir yayın döneminden sonra 1924 yılında kapanmıştır. Siyasi, dini, içtimai bir gazete olan ve pazartesi ve perşembe günleri haftada iki defa yayınlanan *el-Kible Gazetesi*, Şerif Hüseyin'in Büyük Arap İsyanı ile ilgili propagandaları ve bildirilerinin yanı sıra isyan ile alakalı günlük haberleri de sütunlarına taşımıştır. Savaşa ilişkin haberlerde genellikle dikkat çekici manşetler atarken, yerel haberlere, resmi yazışmalara, orduda terfilere de yer verilmekteydi. Şerif Hüseyin'in kendisi de bu gazetede zaman zaman müstear isimle siyasi ve edebi yazılar kaleme almıştır.⁶⁰ Gazetenin sloganı, Bakara Suresi 143. Ayetinde geçen: “Biz bu yöneldiğin kibleyi özellikle resule uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik.”⁶¹ Bu ayette sırt çevirenler ve gerisin geri dönenlerden kastedilenler münafıklardır. Dolayısıyla Kible Gazetesi'nin bu sloganı kullanması bir anlam taşımaktadır. Burada sırt çevirenlerden kastedilenler Osmanlılar, Türkler ve özellikle de İttihatçılardır. Şerif Hüseyin ve onun etrafında yer alan Araplara göre, İslam'dan uzaklaşmış olan Türklere/Turancılara hala bağlı kalmak gerekmez.⁶²

El-Kible Gazetesi'nin Muhtevası

Gazetenin ilk sayısında yer alan bir yazıda, Arapları hür evlatlar olarak tanımlanıyor ve onların Cengiz ailesinin soyundan olmadıkları ve onları bekleyen bir şafakları olduğu belirtiliyor. İsyanı milliyetçi duygularla İslam'a duyulan istekten dolayı onurlu ateşe başvurmak olarak tanımlanıyor. İlk sayısından itibaren gazete Şerif Hüseyin ve ona bağlı orduların askeri operasyonlarını haber, makale ve resmi notlar şeklinde vermeye devam etmiştir. “Ahbaru't-Taif” başlığıyla buradaki Türk garnizonunun gücünü kaybettiği bildiriyordu. Türk subaylarının direnişi sürdüremeyeceklerini anladıklarından Arap kuvvetlerinin saldırısını hafifletmek ve kalenin bombardımanını engellemek için Taif'lilerden aldıkları rehineri kalenin önüne yerleştirerek kendilerini korumaya çalıştıklarını iddia edilmektedir. Ancak çatışmalar isyancıların başarısıyla sonuçlanmıştır.

⁵⁸ Yasin Beyaz, “Osmanlı Bakıyesinde Bir Osmanlı Aydını: Rıza Tevfik Ürdün'de,” *Divân* C. 21, Sy. 41, (2016/2), 30.

⁵⁹ Turgay Gökgöz, *Modern Cezayir Edebiyatı*, İstanbul 2019, s. 124.

⁶⁰ Hind Ebu'ş-Şa'r, “Ceridet'ül-Kible es-Sevra elletî lem Nedrusuhâ Tivâlu Karn,” *el-Düstür*, 3 Şubat 2016.

⁶¹ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۗ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنُعْبِحَ بِهَا النَّاسَ لَمَّا كَانُوا هَادِيًّا ۗ وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ عِبَادَهُ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَوُّوفٌ رَحِيمٌ

⁶² Yasin Beyaz, *a.g.m.*, s. 30.

Gazete haberi verirken Şerif Hüseyin ve oğulları muharebeleri yönetirken merhamet, nezaket ve hoşgörü içerisinde davrandıklarına özellikle dikkat çekilmektedir. Hz. Peygamber'in komutanlarına çocuk, kadın, yaşlı ve hastalara ilişmemeleri konusundaki emrine uydukları vurgulanmaktadır.

İsyancılar Medine ile Şam arasındaki demiryolu hatlarına da saldırdıkları ve tahribe çalıştıkları anlatılmaktadır. Gazetenin 51 ve 57, 59 ve diğer sayıların belirttiği üzere bunu kuşatmaları etkin kılmak, Türklerin ikmal, erzak ve mühimmat takviyesine fırsat vermemek, böylece Türklerin teslim olmalarını sağlamaya çalışıyorlardı. Gerçekleştirdikleri sabotajlarla onlarca istasyonu harabeye çevirmişler, şehirleri birbirine bağlayan tren hatlarını havaya uçurmuşlardır. Bunları büyük başarılar olarak gazetenin muhtelif sayılarında haber olarak duyurmuşlardır.⁶³ Gazetenin 82-226. sayısı arasında verilen haberlerde Hicaz ülkesindeki demiryollarının tamamen kesildiği ve Türk garnizonunun demiryolu hattı üzerindeki tüm kuvvetlerini Medine'ye çektiği teyit edilmektedir. Artık tamamen yıkılmış olan demiryolundan yararlanmalarının mümkün olmadığı belirtilmektedir.⁶⁴

Gazetenin 13. sayısında Taif'in isyancıların eline geçtiği, Galip Paşa'nın teslim olduğu ve çok miktarda silah ve cephane ele geçirdikleri belirtilmektedir. Gazetede yazıda bunun Şerif Hüseyin'in dürüst ve yiğit ordusuna Allah'ın bir lütfu olduğu şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁵ Gazetenin 25 ve 26. Sayılarında da Prens Abdullah ile Taif'in ele geçirilmesine dair yapılan bir röportaja yer verilmiştir. Bu röportajda Taif Kalesi'nin kuşatılması ve ele geçirilmesi ayrıntılı olarak anlatılmış, Mekke ile Taif arasındaki telgraf hatlarının kesildiği belirtilmiştir. Prens Abdullah'ın askeri dehası, savaş ve muharebe konularında deneyimli bir komutan olduğu öne çıkarılmaktadır. Arapların ne kadar maharetli savaşçılar olduğu da dile getirilmektedir. Böylece âsiler İslam için bir zafer kazanmışlardır. Röportajda teslim aldıkları Türklere ne kadar insancıl davrandıkları, her türlü ihtiyaçlarının en mükemmel biçimde karşılandığı da ifade edilmektedir. Koyun, un, ekmek, yağ, pirinç, sebze ve meyveler verildiği belirtilmektedir. Bu da emirin soyluluğunu göstermektedir.⁶⁶

Gazetenin amacı, Arap ordusunun zafer haberlerini vermektir. Aksini gösteren herhangi bir haber yayınlamaktan kaçınmaktadır. Çünkü bunda okuyucunun moralini yükseltme ve devrim ordularının zaferine olan güveni sağlama çabası yatmaktadır. Ordular savaşırken ülkelerin resmi yayın

⁶³ el-Kible, 1916-1917, 51, 57, 59.

⁶⁴ el-Kible, 1916-1918, 82-226.

⁶⁵ el-Kible, 1916, 13.

⁶⁶ el-Kible, 1916, 25, 26.

organlarının rolü çoğunlukla budur. Kible Gazetesi de aynı şekilde Hicaz bölgesinde ve diğer bölgelerde çatışmalarda hep isyancıların başarılarından bahsetmiştir.

Gazetenin 46. Sayısında yer alan "Taif Fatihi İçin Yeni Bir Zafer" başlığı altında, Türklerin ani bir saldırıyla nasıl esir edildiği, çok miktarda ganimet ve cephane alındığı anlatılmaktadır. Bu başarının İttihat ve Terakki Hükûmetinin adamlarından Cemal Paşa'nın sağ kolu olan ve soygun, cinayet gibi alçakça işler yapmak ve yolsuzlukla görevlendirilen çetelerin lideri olan Binbaşı Eşref Bey'e karşı kazanılması sebebiyle özel bir önem taşıdığı ifade edilmektedir. Gazetenin 53. Sayısında Eşref Bey ve beraberindekilerin bu savaşta esir edildiği "Eşref Bey'in esir düştüğü muharebeye ilişkin yeni bir detay" başlığıyla verilmiştir.⁶⁷

Haberler verilirken okuyucunun dikkati bu zaferlerin önemine ve dünya üzerindeki etkisine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Arap isyanının başarılarını övüldüğü yazılarda zulmün direklerinin ve dalâlet binasını yıkılması için Allah'ın lütfuyla başarılar kazanıldığına dikkat çekilmiştir. Gazetenin iddiasına göre, Osmanlı yönetimi altındaki ülke yıkım, geri kalma ve zayıflıktan mustarip olmuştur. Esas görev ise ülkenin ıslah ve inşası, Araplara saadet ve refah yollarını kolaylaştırmaktır. Gazetenin 231 ve 241, 246, 248. sayılarında "Düşman Kuvvetleri Komutanının İtaati" başlığı altında Fahreddin Paşa'nın teslim olması meselesine yer verilmiştir. 261. Sayıda Hicaz demiryolu hattının yeniden onarılacağından bahsedilmektedir.⁶⁸

Diğer taraftan Hicaz'da bağımsız bir Arap sivil devleti için temel anayasal kurumların temellerini atmaya başlamak ve diğer Arap ülkeleri için birleşik bir devlet olmasının önünü açmak üzere Şerif Hüseyin tarafından yapılan düzenlemelere de gazetenin muhtelif sayılarında yer verilmiştir. Gazetede gerek Şerif Hüseyin gerek oğullarının İngilizlerle ve Fransız yetkililerle yapılan görüşmeler ve pazarlıklara yer verilmekten kaçınılmıştır. Gazetenin 22. sayısında Arapların Kralı ve onların dini mercii olarak Şerif Hüseyin'e biat edilmesi konu edilmiştir.⁶⁹

Şerif Hüseyin isyanını meşru göstermek için gazete Osmanlı Devleti'nin başında bulunan İttihat ve Terakki mensuplarının Masonlar ve Dönmeler olduğu fikrini yaymaya çalışmıştır. Şerif Hüseyin bu "kâfirler"le karşı karşıya gelmiştir. Yazılarda, I. Dünya Savaşı'nın sonunda yıkılma noktasına gelen ve cihat çağrısıyla Araplardan da asker toplamaya çalışan Osmanlı Hilafetinin Almanlar tarafından kontrol edildiği fikri dile getirilmiştir. Arap milliyetçiliğinin

⁶⁷ el-Kible, 1916-1917, 53.

⁶⁸ el-Kible, 1918-1919, 231, 241, 246, 248.

⁶⁹ el-Kible, 1916, 22

(Arabizmin her Arap'ın gurur duyması gereken kutsal bir hak olduğunu) İslam ile uyumlu olduğu fikri vurgulanmıştır. Büyük Arap İsyanının İslam ve Araplar için çıktığını (kibleye) işaret ederek: "Öyleyse bekleyin ey İslam oğulları, ama vallahi, sıçrama farzdır ve Rönesans farzdır. Siz Araplar vatan ve Müslümanın iyiliği için savaşıyorsunuz. Ey Araplar, Arap olun, bu yeter." Arap Rönesans'ı Federalistlere (İttihatçılara) karşıydı, Osmanlı halifesine ve Osman ailesine değildir. Gazete isyanı meşru göstermek için bu söylemi çok sık kullanmıştır. Kible Gazetesi, Hüseyin'in dini, milleti ve vatanı için İttihatçılara karşı koymayı seçtiğini, bunu da açıkça ortaya koyduğuna işaret etmiştir: "Ben sizden ayrılıyorum. Dinimi sömürgecilerden koruyacağım ve halkımı ve ülkemi adi saldırganlardan ve katillerden koruyacağım. Çünkü bu, sıhhatin en güvenlisi, şerrin en kolayı ve en az tehlikesiz olanıdır." Zafer ve bağımsızlığın elde edilmesi konusunda umutlu olduğunu ve bunun önünde kimsenin durmasına izin vermeyeceğini sözlerine eklemiştir. Ayrıca Rönesans'ın, ülkesine karşı dürüst ve milletine sadık olmak kaydıyla, kim olursa olsun her Arab'ı kapsadığını vurgulamıştır. Araplara şöyle seslenmiştir: "Haydi, ey Kahtan'ın evladı Ya'rub'un oğulları, sözü birleştirmek için ilerleyin. Saadet, izzet ve şeref hürmetine, ecdadınızın izzetini yeniden ihya edip, o hakikî şehri diriltmede muvaffak olabilmeniz için haydi kalkın"!

El-Kible devrimin fikirlerini yerleştirmek ve askeri operasyonlar hakkında bilgi vermiştir. İkinci sayısında Türklerden alınan silah ve ganimetlerinin çok olduğu belirtiliyor. Türk ordusu ile Şerif el-Hüseyin bin Ali'nin ordusu arasında Mekke'de gerçekleştirilen askeri harekâtları ve Ecyad Kalesi ile Osmanlı kışlasının düşmesinden sonra Türk ordusunun yok edildiği, karakol ve hükûmet konağının alındığı haber verilmektedir. Yine ikinci sayıda isyanın gerekçelerini anlatırken Osmanlı padişahları döneminde Arap coğrafyasının onların idaresine razı olduğu, gönüllerde bir sevinç olduğu, fakat İttihatçıların vatanı sattıkları, ordunun yabancı güçlerin himayesine girdiği dile getirilmektedir. İttihatçılar bu davranışlarıyla istiklali zedeledikleri gibi ümmeti küçük düşürmüşlerdir. Arab'a karşı Arap olmayandan yardım istemişlerdir. Almanlarla bir oldular. Bütün bunlar şahide gerek kalmaksızın gözümüzün önünde yapılmıştır. Araplar yıllarca Müslümanlar bölünmesin diye İslam'a bağlılıktan dolayı hiçbir vakit ayrılıktan söz etmemişlerdir. Ancak Araplar tabiatları gereği özgür, onurludurlar. Onların şimdi bütün gayesi bağımsızlıklarını korumaktır.

Gazetede Suriye'de yapılanlar da siyasi malzeme olarak kullanılmıştır. Burada halkın kıtlık çektiği, zulüm gördüğü, özgür insanların katledildiği ve darağacında asıldıklarına ilişkin haberlere özel bir yer ayrılmıştır. Gazetenin ikinci sayısında Türklerin Medine'de aralarında kadınların ve çocukların da bulunduğu bir kabileye saldırdıkları iddialarına yer verilmiştir. Böylece toplumda Türklere karşı bir nefret oluşturulması hedeflenmiştir.

El-Kible Gazetesi'ne çok büyük bir ilgi ve teveccüh gösterildiği her fırsatta vurgulanmıştır. Gazetenin onuncu ve sonraki sayılarında ekonomik problemlerle de ilgilenildiği, halkın menfaatlerinin korunduğu, Osmanlı yönetiminin ilgilenmediği sahtekârlık ve kalpazanlıkla mücadele edildiği belirtilmektedir. Gerçeklerden haberdar olmak için *el-Kible Gazetesi*'ne kulak vermek gerektiği dile getirilmiştir. Şerifin İslam'ın ruhuyla örtüşen bir Arap sistemi kurulması için çalıştığı belirtilmiştir. Müslümanlara ve Araplara hizmeti esas aldığı vurgulanmıştır. Arap milletini ilerletme görevini üstlenmiş olan gazete üst düzey hür aydınların makalelerine yer vermiştir.

Büyük Arap İsyanı (Rönesans'ı), 10 Haziran 1916/9 Şaban 1334 Cumartesi gecesi başlamıştır.⁷⁰ Lideri Şerif Hüseyin bin Ali, *el-Kible Gazetesi*'nin "Muhterem Haşimi Mahsülü" adıyla yayınladığı resmi bir yayında isyan hakkında, "Ayağa kalktık, kin, nefret ve düşmanlık peşinde değiliz. Bizim düşmanlığımız Enver, Talat, Cemal ve onların yandaşlarıdır. Bizim görüşümüze Osmanlı ülkesinde ve diğer beldelerde olan Müslümanların hepsi katılmaktadır. Çünkü onlar kendi hırslarına devleti ve Müslümanları kurban etmişlerdir."⁷¹

Her ne kadar İslam'a ve Araplara hizmet ettiğini ilan etse de Osmanlı Devleti aleyhtarlığı ve Arap milliyetçiliği yapan *Kible Gazetesi*, I. Dünya Savaşı sırasında Mısır'da hâkimiyetlerini sağlamlaştırmak isteyen İngiliz propagandalarının benimsenmesi ve yerleşmesinde önemli etkisi olmuştur.⁷² Zira Mısır'daki Suriye Arapları, bu gazeteye çok rağbet ediyordu. Bu sebeple Türk aleyhtarı ve Arap taraftarı bu gazetenin Kuzey Afrika'daki Müslümanlar arasında propagandalarını kabul ettirmek ve askeri güç temin etmek için İngilizler, *Kible Gazetesi*'nin bölgede dağıtılmasını kararlaştırmıştır.⁷³ İngilizlerin Mısır'da basın sayesinde yürüttükleri propagandalar semeresini vermiş, *el-Kible Gazetesi*'nin rağbet görmesiyle el-Ezher'de Arap yanlısı Türk aleyhtarı olanların sayısı artmaya başlamış, yazıları Mısır'da yaşayan Suriye Arapları tarafından ilgiyle takip edilmiştir.⁷⁴ Şerif Hüseyin ve etrafındakilerin kendi davlarına hizmet ettiğini zannettikleri yayın organları *el-Kible Gazetesi* İngilizlerin istihbarat örgütü Arap Büro tarafından desteklenmekte, dini konularda ve halifelik

⁷⁰ Kible, 1916, 1-10.

⁷¹ El-Kible, 1916, Sayı 11.

⁷² Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 86.

⁷³ Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 148.

⁷⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 138; Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 86.

meselesinde kargaşa ve tartışma yaratmak için kullanılmaktaydı.⁷⁵ Böylece onlardan çok İngilizlerin emellerine hizmet etmekteydi.

El-Kible Gazetesi'nde Türklere Dair Anlatım

Rızaeddin b. Fahreddin 9 Kasım 1917 tarihinde Şura Gazetesi'nin 443-446 sayfada yayınlanan bir yazıda *el-Kible Gazetesi*'nde Türklere hakkında yayınlanan bir makaleyi ele almıştır. Önce makalede Türklere hakkında yer alan ifadelerle daha sonra bu asılsız iddia ve iftiraların tutarsızlığını değerlendirmiştir.⁷⁶

Mekke'de çıkmakta olan *Kible Gazetesi*'ndeki bir habere göre Araplar Medine'yi Türklere almaya çalışıyorlarmış. Medine'nin Bâbü'l-Kuba denilen mahallinde savaştıkları ve meydana gelen patlamalar sebebiyle birçok kişinin telef olduğu belirtilmektedir. *el-Kible Gazetesi*'nin 48. sayısının dört sayfası tamamen zafer ve galibiyet haberleriyle dolu olsa da özü, Bâbü'l-Kuba'daki savaş ve Medine'deki patlamalardan ibarettir. Medine'de infilak eden nedir, bu bilinmemektedir.⁷⁷ *Kible Gazetesi*'nde Münafıklar (Türkler) Medine'de hacdan önce dolaşanlar, Haydar Paşa ile Medine kumandanı huzurunda ziyafetlerde bulunanlar Peygamberimizin kabrini ziyaret ettiler. Bu mürtedler (Türkler) Rasulüllah'ı ziyaret edecek olsalar, bunu sırf nifaklarını artırmak ve Müslümanları (Arapları) aldatmak için yaparlar. İslam'ı terk edip, Arapları düşman gören bu insanlar arasında iki Alman yazarının da bulunduğu söylenmektedir. Bu Alman yazarların Medine'ye girmesine müsaade emesi İstanbul hükümetinin büyük kabahatlerindedir. Medine'ye Hristiyanları alıp gelmekle bu Türkler Peygamberimizi son derece tahkir etmektedir. Medine'de bulunan Şerif Haydar Paşa'nın itibarsızlığı ve babası (Rasulullah) hakkındaki saygısızlıkları bu dereceyi bulmuşsa artık bundan ne beklenir? Bunlar (Türkler) Arapların başkaldırmalarına ve kendileriyle savaşmalarına Hüseyin b. Ali Hazretleri'nin Mekke'de kendisini bağımsız hükümet ilan etmesine kızıp, Hz. Peygamberin nâşına bir şey yapmaya niyetlenmiş olmasınlar? Yeryüzünde Türk kavminden gaddar bir kavim yoktur. Türkler Abdülkadir el-Cezâiri'nin kabrine neler yaptılar? Abdülkadir'in çocuklarını, torunlarını sürdürdüler. Onları Hz. Muhammed hakkında bir hile yapmayacaklarına itimat yoktur. Her halükârda Emir Faysal'ın (Mekke hükümdarı Hüseyin'in yakınlarından) kahraman askeri varıp, kendilerini Medine'den sürüp çıkarana kadar Rasulüllah'ın mübarek nâşına bir şey yapmak isteyebilirler.⁷⁸ Ravza-i Mutahhara'daki hazineleri alıp götüren

⁷⁵ Mustafa Çabuk, "İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro(1916-1920)", *Belgi Dergisi*, C. 2, Sy.17, (Kış 2019), 1135

⁷⁶ Şürâ, Aded, 19, 9 Kasım 1917, 443-446.

⁷⁷ Ömer Hakan Özalp, *Rızaeddin Bin Fahreddin Kazan'la İstanbul Arasında Bir Âlim*, İstanbul 2001, s. 397.

⁷⁸ Ömer Hakan Özalp, *a.g.e.*, s. 397-398.

dinsizler ve her türlü günahı işlemekten kaçınmayan İslam düşmanlarının (Türkler) Rasulüllah'ın mübarek kemiklerine kötü şeyler yapmaları da ihtimal dışı değildir.⁷⁹

Türkler itikatsız, terbiyesiz, memleket, vatan ve İslam dini için çok zararlı insanlardır. Bütün amaçları sefahattir. Türkler altın ve gümüşe taparlar. Bütün hünerleri fuhuş yapmak, kan dökmektir. İmdi böyle bir kavimden Rasulüllah'ın mübarek nâşî selamette kalır demek mümkün müdür? Türkler bundan önce Kâbeyi de yıkmaya başlamışlardı. Kâbeyi topa tuttular. Şiilerin Kербela ve Necef'te bulunan mukaddes yapılarını da yıkıp bitirdiler. Ey Müslümanlar Türklerden sakının, çok sakının! Dünyadaki bütün Müslümanlara, özellikle de Araplara sesleniyoruz. Rasulüllah'ın kabrini kafirlerden (Türklerden) koruma tedbirine bugünden bakınız. İş işten geçtikten sonra pişman olursunuz.⁸⁰

Yukarıda anlatılanlar *el-Kible Gazetesi*'nde yer alan makalenin içeriği ve Türkler hakkındaki yargılarıdır. *el-Kible*, Medine savaşında Arapların Türkleri yenmelerine dair haberleri, Araplar Türkleri yendiler, ya da el-Melikü'l-Muazzam'ın askerleri Türkiye askerine galip geldi şeklinde vermeyip, Müslümanlar zındıkları, yahut dehrî ve dinsizleri gebertiler şeklinde vermişlerdir.⁸¹

Şam'dan bir heyet görevli olarak Medine'ye giderek, burada reis Şerif Hüseyin'e misafir olmuş, Hz. Peygamberin kabrini ziyaret ettikten sonra dönmüştür. *el-Kible Gazetesi* bu ziyaret üzerine akla hayale gelmeyecek hezeyanlar bina etmiştir. Bir de bütün dünya Müslümanlarını İslam'ın düşmanı olarak tanımladığı Türklerden sakınmaya davet ediyor. Gazete, heyette Hristiyanların bulunduğu bakarak, hükümler vermektedir. Sahabe, Mecusi İranlılardan alınan esirleri Medine'ye getirdiklerinde bunların çoğu kendi dinlerinde kalmıştı. Sahabe ve Yahudileri Arap yarımadasından sürgün eden Hz. Ömer, bunu Rasulüllah'a hakaret olarak görmemişlerdir. Bir zarurete binaen resmi bir heyetin içinde farklı dinden bir iki kişinin olması veya bir iki muhabirin olması, Rasulüllah'ı hangi açıdan tahkir anlamına gelmektedir? Mekkeliler, İngilizleri Mekke'ye getirdiler, onlara saygı gösterdiler. Onlardan sadakalar aldılar, şeklinde rivayetler vardır. Bunlara inanmak mı gerekir? Türklerin Abdülkadir Cezâiri'nin kabrine ve kemiklerine hakaret etmeyecekleri herkes tarafından bilinmektedir. Savaş tazminatı olarak alınan bazı altın ve gümüş şamdanların kabre hakaretle bir alakası yoktur. Abdülkadir el-Cezâiri'nin

⁷⁹ Ömer Hakan Özalp, *a.g.e.*, s. 398.

⁸⁰ Ömer Hakan Özalp, *a.g.e.*, s. 398.

⁸¹ Ömer Hakan Özalp, *a.g.e.*, s. 398.

torunlarının niçin sürgün edildiklerini bilmesek de medreselerde tefsir, hadis okuttukları için olmadığı muhakkaktır.⁸²

Türklerin, Rasulüllah'a bir kötülük yapmayacaklarına güvenilmeyeceğini söylemek ve bir kötülük peşinde olduklarını iddia etmek akla ziyan bir iddiadır. Hiçbir zaman kabirler Türklerin hakaretine maruz kalmış değildir. *el-Kible Gazetesi* tarihe baktığında bu hakikati görecektir Türklerin kabirlerden intikam aldığına dair tarihte bir hadise yoktur. Ancak Araplarda bunun örnekleri çoktur. Biraz dikkatli bakarlarsa görecektir.⁸³ Burada Abbasilerin, Emevi halifelerinin cesetlerini kabirlerinden çıkararak eziyet ettiklerini hatırlatılmıştır.

Mekke ve Medine'li Arapların efendisi olan İngilizler Sudan'da medfun bulunan Muhammed Ahmed'in cesedini çıkarıp yakmışlardır. Bu *el-Kible Gazetesi*'nin malumu olsa gerektir. Türklerin Kâbe'yi onardıkları ve hizmet ettikleri bilinmektedir. Fakat yıktıkları duyulmamıştır. Ancak Kâbe'ye sığınan âsi Araplar, Türk askerine kurşun yağdırdıklarında bunlara karşılık verilmesini Kâbe'yi yıkmaya çalışmak olarak nitelendirilmesi doğru değildir. Burada suçlu aranacaksa Kâbe'ye sığınarak kurşun yağdıran âsi Araplara bakmak gerekir.⁸⁴

Türkler inançsız, terbiyesiz, İslam için zararlı insanlardır, gaddardır gibi sözler belki kendini bilmez birkaç kişi tarafından söylenebilir, ancak bir gazete tarafından dile getirilmesi çok büyük terbiyesizliktir. *el-Kible Gazetesi*'nin Türkler hakkındaki bu iftiraları ve suçlamalarının kabulü mümkün değildir. Kâbe'nin duvarı ve Rasulüllah'ın mescidinin yanında, onun ayak bastığı topraklarda, Kur'an'ın nazil olduğu mekanlarda dolaşmak ve büyüklük taslayarak başkalarını İslam'ın dışına çıkarmak hakkı mı vermektedir? Rusya'da 25 milyon Türk bulunmaktadır. Bunlar her türlü zorluklara rağmen dinlerini inançlarını korumaktadır. Dinleri uğruna çektikleri sıkıntıların tahammül sınırlarını aşacak kadar büyüktür. Araplar sadece on sene istibdat yönetimi altında kalsalardı sahil itikattan, dehrilikten, gaddarlıktan ve dinsizlikten söz etme konusunda daha ihtiyatlı davranırdı. Siz Türklerin idaresinde zulüm mü gördünüz?⁸⁵

Türkler altına ve gümüşe tapıyorlar mı? O zaman Araplar, Beytullah'ı ziyaret için yola çıkan hacıların kervanlarını basarak altınlarını, gümüşlerini ve değerli eşyalarını niçin gasp ediyor? Hac yolunun emniyetini neden yok ediyorlar? Yanında valiz dolusu altını olan postacılar Virhoral'dan Zelativist'e ve Meyas'a kadar korkusuzca giderken neden hacıların Araplar hangi taraftan saldırırlar, kurşun yağmuruna tutarlar diye endişeyle korkarak yolculuk

⁸² Ömer Hakan Özalp, *a.g.e.*, s. 399.

⁸³ Ömer Hakan Özalp, *a.g.e.*, s. 399-400.

⁸⁴ Ömer Hakan Özalp, *a.g.e.*, s. 400.

⁸⁵ Ömer Hakan Özalp, *a.g.e.*, s. 400.

ediyorlar? Allah'ın davetine uyarak yola düşen hacılara reva görülen bu zulümler iyilik, sahih itikat sahibi ve terbiyeli olmak mıdır?⁸⁶

Bugünkü Arapların tavırlarına bakarak Arabîler (Bedeviler) küfür ve nifak bakımından daha şiddetlidirler ayetini,⁸⁷ hatırlatmak isteriz. Esasen Türklerin hatası, Arapları fazla şımartmalarındandır. *el-Kible Gazetesi* Mekke'de muzika mektebi açılmasına ve Arap çocuklarının muzika öğrenmeye başlamalarına sevinmektedir. Bu hadiseye övünç vesilesi olarak gazetede yer verilmiştir.

El-Kible Gazetesi'nde İttihatçılar

Mekke'de neşredilen *el-Kible Gazetesi*'nin 14 Zilhicce 1335/1 Ekim 1917 tarihli ve 116 numaralı nüshasında “Kâbil Değil Setredilemez” başlığıyla bir makale yayınlanmıştır. Bu makalede, Meşihat'in Adliye Nezareti'ne ilhaki, şer'î mahkemelerin kaldırılması ve İttihatçıların icraatları ele alınmıştır. Yazıya göre, Turancılar hakkında yazılan makaleler safdil bazı kişilerin garibine gitmiş ve itirazlarına sebep olmuştur. Yazılanların bazıları tarafından düşmanlıktan kaynaklandığı kanaati taşıdıklarını biliyoruz. Hâlbuki bunların hiçbirisi doğru değildir. Çünkü mesleğimiz hakikatleri okuyucularımıza bildirmek, garaz ve ivazdan arî olarak mevcut durumu dünyanın dört bir köşesine ulaştırmaktır. Maksadımız ve gayemiz toplumun faydasına olanı, hayrı ve şerri izahtan ibarettir. Gazetemizin gayesi ve emeli bundan ibaret olup, hiçbir zaman şahsiyet ve iftira ile uğraşmak değildir. Gazeteye konulacak doğru haberlerden biri de Turanilerin dinsizliklerinin bugünlerde ilan ettikleri bizce sabit olmasıdır. Çünkü Türkiye'den hususi olarak buraya gelenlerin verdikleri haberler üzerine şunu İslam âlemine ilan ediyoruz ki, İttihatçılar, İslamiyet iddiasında buldukları halde öteden beri İslam şeriatına olan taarruz ve nefretlerini bir kat daha artırmışlardır. Şerif Hüseyin öncülüğünde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ve ayaklanmaların temelinde İttihatçıların uygulamaları gerekçe gösterilmiştir. *el-Kible*, meselenin ehemmiyetine binaen, Turancıların icraatlarını neşretme gereği duyulduğunu belirtmektedir. Makalede ifade edildiğine göre, İttihatçılar Bâb-ı Meşihatı/şeyhülislamlik makamını ve ona bağlı bulunan bütün şer'î mahkemeleri kapatmışlardır. Mekke ve Medine'de de şer'î mahkemeleri kaldırmayı hedeflemişlerdir. Fakat buna muvaffak olamamışlardır. Ancak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bu yana var olan şer'î mahkemeler nikâh, boşanma, vasiyetler, tereke konularına hasredilmiştir. Bunların dışındaki davalar Adliye Nezareti'ni havale edilmiştir. Müslümanlar böyle bir felaket karşısında isyana kalkışmaları gerekirken bundan kaçınmaktadır. Çoğunun da bundan haberi yoktur. Biz *el-Kible* olarak İslam âlemini haberdar etmeyi bir vazife biliyoruz.

⁸⁶ Ömer Hakan Özalp, *a.g.e.*, s. 401.

⁸⁷ Tevbe 9/97.

İslamiyet'e vurulan bu darbeye karşı öteden beri suskunluğa mecbur olan Müslümanların bugün ne gibi bir harekette bulunacakları sorulmaya değer bir sorudur. Şimdi ise dini bir merci kalmadığından dinini ve şeriatını bilen Müslümanlar ne bu işe diyeceklerdir? İttihatçıların Müslümanlık iddialarına rağmen şeriat mahkemelerinin kapılarını kapatmaları bize üzülmemiz için yeter de artar. Mısır'da Yahudi ve Hristiyanların problemlerini halletmek için müracaat ettikleri şer'î mahkemeler mevcuttur. Şer'î mahkemeleri tatil eden İttihatçılar bu işe ne diyor bilmiyoruz. İslam âlemi ne diyor onu da bilemiyoruz. Fakat şer'î mahkemelerin tatil edilmesiyle, İslam idaresinde olmakla ecnebi idaresi altında olmak arasında bir fark kalmıyor. Nikâh, boşanma, miras, vasiyet ve benzeri meseleler önemli davalar olmakla birlikte, şer'î mahkemelerde görülmekteydi. Şimdi bu şer'î konular şeriata göre hüküm vermeyen mahkemelere nasıl bırakılıyor? Bu işler onların ihtisas alanına girmediği gibi hüküm vermek üzere tayin edilenler de bu davalarda ihtisas sahibi değildir. Gerçekten Yahudiler ve Hristiyanlar, İttihatçılar nezdinde Müslümanlardan daha mutludur. Çünkü onların dinlerinin (ahkâm-ı diniyelerini) muhafaza veya bir meselelerini halletmek istediklerinde İttihatçıların hükûmeti nezdinde itibarı olan patrikleri veya hahamları bulunmaktadır. Şer'î mahkemelerin mevcudiyeti zamanında Hristiyanlarla Yahudiler bile gayet çetrefilli ve mühim olan davalarını ve dini meselelerini çözüme kavuşturmak üzere oralara giderlerdi. Muğlak olan işlerini ve meselelerini İslam şeriatına göre hallederlerdi. Türkiye dışında olan sair İslam memleketlerinde hükûmetleri İslam olsun veya olmasın oralarda İslam şeriatı hükümleri halen tamamıyla cari ve şer'î mahkemeler açık ve serbesttir. İslam şeriatına gelince İttihatçılar Müslümanların mahkemelerini kapattılar. Allah şahit ki, biz şahsi kin ve düşmanlıkla hareket etmiyoruz, itttihatçıların maksatlarını ve hedeflerini ortaya koyuyoruz. Bu müthiş vakayı İslam âlemine ilan etmekten maksadımız kendilerini hakka ve hakikate uyandırmaktır. Yoksa İttihatçıların Kanun-i Esasilerinde/Anayasalarında ve hususi kararlarında munderiç olan maddelerin tamamını uygulamaya koymaya kararlı olduklarını bildiğimizden bunları daha önce de yazmıştık. Sözü uzatmaya gerek yoktur. Yalnız deriz ki, İttihatçılar İslam şeriatına aykırı her türlü vaziyet ve hareketi benimsemeye kendilerini serbest görmekte ve kendilerine din gayretiyile/saikiyle kim muhalefet edecek olsa onu her şekilde yok etmeye kararlıdır. Göz, hastalıktan güneşin aydınlığını inkâr eder, hasta ağız da suyun lezzetini bilemez diyerek makaleye son veririz,⁸⁸ diyerek İttihatçılar hakkındaki kanaatlerini ortaya koymuşlardır. Kendilerinin isyana kalkışmalarının da gerekçesini izah ediyor. Özellikle Müslüman kardeşlerini ve bütün milletleri kurtarmak ve haklarındaki suizannı

⁸⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA), HR. TO, 547/18. 2 Mayıs 1918.

ortadan kaldırmak ve hakikatin sabahın aydınlığı gibi ortaya çıkmasını istediklerini belirtmektedirler.⁸⁹

Şerif Hüseyin'in isyana kalkışmasında İttihat ve Terakki Hükûmetinin rolü olmakla birlikte, isyanın semeresini arkasında olan ve onu destekleyen İngilizler toplamışlardır. Bu bakımdan onun meşru ve haklı gerekçelerle sadece hükûmete değil hilafete de başkaldırması mazur görülecek bir hadise değildir. İttihat Terakki hükûmetinin Arap beldelerinde yaptığı rezillikler bir bakıma Şerif Hüseyin'in isyanına sebep olmakla kalmamış, Suriye'de, Irak'ta da Arapların Osmanlıya karşı nefretine neden olmuştur. Fakat her ne kadar İttihat ve Terakki'nin kötü idaresi, Şerif Hüseyin'i isyana sevk etse de hiçbir vakit düşmandan yardım istemeye ve mukaddes belde olan Hicaz'ın mahremiyetinin çiğnetilmesini haklı gösteremez. Aradaki ihtilaflar ve anlaşmazlıklar, İslam'ın mukaddes beldelerinin düşmana çiğnetilmesine de gerekçe olamaz. Yine İttihat ve Terakki hükûmetiyle olan anlaşmazlıklar, Hilâfet makamına düşmanlık ilan etmeyi haklı göstermez. Dolayısıyla Şerif Hüseyin, İttihat ve Terakki'nin düşmanı olsa da hilafete düşmanlık yapamaz/yapmamalıdır. Şayet böyle yapacak olursa yaptığı hareketin hesabını İslam âlemine ve Hilafet makamına vermek zorundadır.⁹⁰

El-Kible Gazetesi'nde Enver ve Cemal Paşa

Mekke'de çıkan *el-Kible Gazetesi*'nden naklen *La Tribune De Jurnevö Gazetesi*'nin 13/14 Mayıs 1917 tarihli ve 113 numaralı nüshasında Talat ve Enver paşalar hakkında bir makale yayınlanmıştır. Makalenin tercümesinde şunlar yer almaktadır. Jön Türkler arasında görünüşte ortadan kalkmış gibi görünen eski ayrılık yeniden baş göstermektedir. Enver ve Cemal paşaların ifrat derecesindeki Alman siyaseti olmalarına karşı milli bir siyaset takip etmek üzere başlarında İttihat Fırkası azasından ve Erkân-ı Harbiye zabitanından Mustafa Kemal Paşa olan bir fırka teşekkül etmiştir. Irak ve Sina cephelerindeki Osmanlı ordularının maruz kaldıkları hezimet Enver ve Cemal paşaların mevkilerini fazlasıyla sarsmıştır. Bu sebeple yeni fırka idareyi ele geçirmek için fırsat kollamaktadır.⁹¹

Kible Gazetesi'nde Şerif Hüseyin'in Bildirisi

El-Kible Gazetesi, Fransızları ve İngilizlerin emriyle Osmanlı Devleti aleyhine yazılar neşrediyordu. Bu yazıları, Şerif Hüseyin ve İngilizler Suriye'de Osmanlı aleyhine kullanıyordu. Gazetenin 6 Mart 1917 tarihli ve 58 numaralı nüshasında Şerif Hüseyin'in İslam dünyası için yayınladığı bir beyanname

⁸⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA), HR. SYS, 2453/3. 16 Mayıs 1918.

⁹⁰ Ömer Rıza, "Âlem-i İslâm'da Mevkiimiz", *Sebilürreşâd*, ed. Ertuğrul Düzağ, İstanbul 2019, C. 15 s. 359.

⁹¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA), HR. SYS, 2435/17. 31 Mayıs 1917.

bulunmaktaydı. “Majesteleri Haşimî Kralı'nın Duyurusu” başlığını taşıyan bu beyannamede; sahte Turancı despotların Sultan Abdülhamid' tahttan indirdikleri gün sarayını yağmaladıklarını, eşlerinin ve kızlarının eşyalarını soyup soğana çevirdiklerini, küpelerini aldıkları bildiriliyordu. Türklerin Medine'de işlediklerini iddia ettiği vahşet dile getiriliyordu. Şayet Türkiye Müslümanları Turancı hükümetlerinin hareketlerini reddetmezlerse Mekke Camii'ndeki hutbelerde Türk sultanının adının zikredilmeyeceği ifade edilmekteydi. Birisi ortaya çıkar da memleketi Turancı çetelerden kurtarır ümidiyle bekledikleri Hüseyin b. Ali (Şerif Hüseyin) tarafından ilan ediliyordu.⁹²

İngiltere, öteden beri Osmanlı Devleti aleyhine yayın yapan gazete ve dergilerin Arap coğrafyasında dağıtılması için çalışıyordu.⁹³ Şerif Hüseyin bu beyannamesinin Suriye ve Mezopotamya'da dağıtımı için de İngiltere'nin yardımını istemiştir. Bunun üzerine bu metnin Farsça ve Malayca dillerine çevrisinin yapılması istenmiştir.⁹⁴ Şerif Hüseyin Türkiye Müslümanlarının İttihatçıların Medine'deki hürmetsizliklerini reddetmede ihmal ve kusuru olduğu gerekçesiyle, Cuma hutbelerinde Osmanlı sultanının adının zikredilmesini bütün Hicaz'da yasaklamıştır. Bu husus *Kible Gazetesi*'nde resmen duyurulmuştur.⁹⁵

Temmuz 1917'de *Kible Gazetesi*, Medine savaşında ölen Türk komutan Şekip Galip Bey'in üzerinde çıkan bir belgeden bahsetmektedir. Bu belgede Turan fikirlerini yaymak için kurulmuş olan Türk Ocağı isimli bir cemiyetten ve Türklerin bütün Müslümanlara tahakküm etmesi gerektiğine dair ifadeler bulunduğu belirtilmiştir. Bunu İngilizler Hint Müslümanları üzerinde kullanmak istemişlerdir.⁹⁶

Eşref Bey'in Gazetenin Editörüyle Görüşmesi

Eşref Bey, Hicaz hükümetinin resmî gazetesi olan *el-Kible*'nin başmuharriri Muhittin el-Hatıb'ın ziyarete geldiğini ve kendisiyle görüştüğünü belirtmektedir. *El-Kible Gazetesi*'nde bu zatın kendisi hakkında ateş püskürdüğünü ve Arapları, Türklük emrinde bir esaret zinciri haline getirmeye çalışan gizli teşkilatın lideri ve çölde “Uçan Kuşların Şeyhi” adıyla şöhret yapmış olan Eşref'in ele geçmesi bizim davamızın zaferi için aşılmış büyük bir merhale...” diye yazmıştır.⁹⁷ Yine Eşref Bey için *el-Kible Gazetesi*'nde Lavrens-i Türkî tabiri kullanılmıştır. Araplar arasında “Uçan Şeyh” olarak

⁹² Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 140.

⁹³ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 137.

⁹⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 140.

⁹⁵ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 141.

⁹⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 138-139.

⁹⁷ Cemal Kutay, *Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi*, İstanbul 1962, s. 284.

anıldığı ve faaliyetlerinin her tarafta bilindiği belirtilmektedir. Enver Paşa'nın sağ, Cemal Paşa'nın sol kolu olduğu, Türklerin bütün siyasetlerinde söz sahibi olduğu ve Arap topraklarının baş belası, Arapları müteessir eden her harekette parmağı olduğu ifade edilmiştir. Onun ele geçmesiyle rahat günler göreceklere dile getirilmiştir.⁹⁸ Ancak *el-Kible Gazetesi*'nin Eşref Bey hakkındaki iddiaları doğru çıkmamıştır. *El-Kible Gazetesi* 'nin sahibi Şerif Hüseyin dört oğlu, nesebi, soyu sopu, bu mukaddes toprakları terk etmek zorunda kalmışlardır. Aile fertlerinden bazıları utanç içinde öldürülmüş, yerlerde süründürülmüş, fakat Eşref Bey'in at oynattığı bu topraklarda hala Türklüğün itibarı olduğu kaydedilmiştir.⁹⁹

***El-Kible Gazetesi*'nin Anlatımıyla İsyanın Safhaları**

Mekke'de isyanın çıkışı ve Şerif Hüseyin'in Mekke'de hâkimiyeti ele geçirmesi kendi yayın organı olan *el-Kible Gazetesi*'nde anlatılmaktadır. 9 Şaban 1334/11 Haziran 1916 Cumartesi sabah saat üç buçukta Mekke'deki kışlalarla Hamidiye hükûmet konağına karşı şiddetli bir ateş başlamıştır. Türk askerlerinin etrafı kuşatılmıştır. Mekke'ye hâkim tepede bulunan ve sarp bir konuma sahip olan Ecyad Kalesi'nden Türkler binalara ve özellikle Emirliğe ait daireler üzerine top ateşine başladılar. Çatışmalar gün boyunca devam etmiş, akşam biraz hafiflemiştir. Ancak ertesi gün sabah çatışmalar tekrar şiddetlenmeye başlamıştır. Öğleden önce saat beşte Şerif Hüseyin'in askerleri, Safa karakoluna saldırmış, muhafızları esir etmişlerdir. Pazartesi sabahı çatışmalar tekrar şiddetlenmeye başlamıştır. Vali vekilinin bulunduğu hükümet konağı etrafında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiştir. Bu çatışmalar sonucunda akşama doğru hükümet konağı Şerif'in adamları tarafında ele geçirilmiştir. Vali vekili ve beraberindekiler, Emaret binasına götürülmüşlerdir. Kale ve kışlada direnen askerler mahalleleri ve Mescid-i Haramı top ateşine tutmuşlardır. Atılan top mermilerinden ikisi Kâbe'ye isabet etmiş, Kâbe'nin örtüsü tutuşmuştur. Halk top ateşi ve mermi yağmuruna aldırış etmeden yangını söndürmeye koşmuştur. Günlerce devam eden çatışmalarda isyancılar Türklere yaklaşmıyor, Türkler de konuşlandıkları yerlerden çıkamıyordu. Fakat İngiliz gemileriyle Süveyş'ten getirilen Mısırlı topçu kıtaları Cidde'den buraya gelerek kaleyi topa tutmuş ve kalenin bir tarafını yıkmışlardır. Bu sayede isyancılar kaleye saldırılarını artırmış ve Ecyad Kalesi yirmi beş günlük kuşatmadan sonra Ramazan'ın dördüncü günü öğle vakti düşmüştür. Topçular daha sonra Ceruh kışlasını kuşatan kuvvetlere destek vermişler, aynı gün akşam vakti bu kışla da isyancıların eline geçmiştir.¹⁰⁰

⁹⁸ Cemal Kutay, *Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi*, İstanbul 1962, s. 284; Cemal Kutay, *Lavrens'e Karşı Kuşucubaşı*, nşr. Mustafa Unan, İstanbul 1965, s. 169-171.

⁹⁹ Cemal Kutay, *a.g.e.*, s. 270-271.

¹⁰⁰ M. Talha Çiçek, *a.g.t.*, s. 69-70. (el-Kible, 4 Ramazan 1334:1).

Şerif Hüseyin'in yayın organı olarak yayınlanan *el-Kible Gazetesi*'nde Ecyad Kalesi'nin düşmesinde İngilizlerin hizmeti ve rolü açıkça belirtilmektedir.

Şerif Hüseyin, 9 Kasım 1916'da *el-Kible Gazetesi*'nde ifade edildiğine göre, Araplardan bir grubun verdiği dilekçeye istinaden "Arapların Kralı (Melikü'l-Arab)" ilan edilmiştir.¹⁰¹ Halifeliği ilgili ise Osmanlı gazetelerinde birtakım haberler çıkmış, fakat Şerif Hüseyin bazı çekinceler sebebiyle bu hususu pek gündeme getirmemiştir.¹⁰² Yalnız *El-Kible Gazetesi*'nde hilafet üzerine bir kaç yazıya yer verilmiştir. Bu yazılarda Osmanlı sultanının Müslümanların halifesi olamayacağını, çünkü onun "dinsiz" ve "zalim" İttihatçıların elinde "esir" olduğu, ayrıca hilafetin Kureş'e ve Hz. Peygamberin beldesine ait olduğu üzerinde durulmuştur.¹⁰³ *El-Kible Gazetesi*'nde yayınlanan yazılar, hutbelerde Osmanlı sultanının adının okunmasına Mekke'de son verildiği 5 Mart 1917 tarihinden sonra yayınlanmıştır. (Musa, 1966:78-82) Bu da Şerif Hüseyin'in hilafet makamına istekli olduğunu ve şartların olgunlaşmasını beklediğini göstermektedir.¹⁰⁴

Şerif Hüseyin siyasi bağımsızlığın yanı sıra halifeye bağlılığını da bitirmişti. İngilizlerin isteği üzerine halifelik meselesi savaş sonuna bırakılmıştı. Savaş sonunda Şerif Hüseyin, Hicaz Kralı idi. İngiltere'nin Cidde'deki ajanı, 8 Ağustos 1918 tarihinde Londra'ya Kral Hüseyin'e Emiru'l-müminin denildiğini bildirmiştir.¹⁰⁵ İngiltere, halifelik konusunda tarafsız kalmayı tercih etmişti. Ancak 9 Ekim 1918 tarihli *Kible Gazetesi*'nin özel ekinde, Faysal'ın, Kral Hüseyin'e gönderdiği telgrafta el-Emiru'l-müminin deniliyordu. Bu bilgi karşısında İngilizler çıkarlarının halifeliğin Türk sultanı olmayan birine verilmesini gerektirdiğini, Arapları Müslüman olarak değil, sadece Arap olarak desteklemeleri gerektiğini belirtmişlerdir.¹⁰⁶

Mekke'de çıkan *el-Kible Gazetesi*'nde Şerif Hüseyin'e Emiru'l-müslimin deniliyordu. Bu Kral Hüseyin'in Mekke'de halife kabul edilmesi anlamına geliyordu. Arabistan'daki camilerde okunan hutbelerde de adı zikredilmekteydi. Ancak İngilizler bundan hoşlanmadıklarından *el-Kible Gazetesi*'nde Kral Hüseyin tarafından bir açıklamaya yer verildi. Buna göre Emiu'l-müslimîn

¹⁰¹ Mehmet Âkif, "Ceztretü'l-Arab Ahvâl-i Siyâsiyyesi", *Sebîlürreşâd*, ed. Ertuğrul Düzdağ, Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2019, 15/183; M. Talha Çiçek, *a.g.t.*, s. 73. (El-Kible, 9 Kasım 1916:1)

¹⁰² M. Talha Çiçek, *a.g.t.*, s. 79.

¹⁰³ M. Talha Çiçek, *a.g.t.*, s. 79-80. (El-Kible, 19 Nisan 1917:3; 23 Nisan 1917:1;18 Mart 1917:5).

¹⁰⁴ M. Talha Çiçek, *a.g.t.*, s. 80.

¹⁰⁵ Bilal N. Şimşir, *Doğunun Kahramanı Atatürk*, Ankara 1999, s. 108-109.

¹⁰⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 200-201.

unvanının halife anlamına geldiği, dolayısıyla memleketin krala verdiği unvan dışında başka bir unvan kullanılmaması istenmiştir.¹⁰⁷

Şerif Hüseyin, İttihatçıların Türkleştirme siyasetine şiddetle karşı olmuştur. *El-Kible Gazetesi*'nde neşredilen bir yazıda Ayasofya Camii'nde Şeyh Abdullah'ın, Kur'an ayetlerini Türkçü bir yaklaşımla izah etmesini Müslümanlar arasında nifak ve ayrılığa sebep olacağını belirtmiştir. Bu anlayışla Kur'an'ın tercüme edilmesinin de tahriften başka bir şey olmayacağını dile getirmiştir.¹⁰⁸ Yine *el-Kible*'de yer alan bir yazıda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın vesayeti altında olduğunu ve bu sebeple isyan ettiğini, bağımsızlığını kaybedeceğini belirttiği Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın egemenliği altında kalmasından korktuğunu belirtmiştir.¹⁰⁹

El-Kible Gazetesi'nin Resmî Görevi

İsviçre'den alınan bilgilere göre, Suriye'de İngilizler tarafından Kudüs'e karşı yeni teşebbüste bulunulacaktır. Basra'da Arap kabile reislerinin (meşayihinin) Irak hükümdarlığı hakkında İngilizlerle müzakere etmek üzere toplantı yapacakları ve bu toplantıda Basralı Talib Muhammere şeyhi Hargal ile Ebn Suud'un bulunacakları duyulmuştur. *Evkât Gazetesi* Mekke'de *el-Kible* gibi hükümet gazetesi görevi yapacaktır. Bu haberlerin güvenilirlik derecesi hakkında bir görüş belirtmek mümkün değildir. Talib ve İbn Suud isimleri raporun yazım tarzının kötü olmasından dolayı karine ile çıkarılmış ise de metinde geçen Hargal ismi şüpheye yer bırakmayacak şekilde okunmuştur.¹¹⁰ Öte yandan Iraklı aydınların Kemalist hareketi beğenmeleri ve desteklemelerinde o sırada Irak'ta okunan Arap gazetelerinin etkisi olmuştur. Bunlar arasında Kemalistlerin propagandasını yürüten ve Müslümanları Mustafa Kemal'in etrafında toplamaya çalışanlardan *Fetâ el-Arab*, *el-Umran*, *el-Muktebes* ve *Elif* gibi dergi ve gazetelerin yanı sıra *el-Kible Gazetesi* de bulunuyordu. Hicaz'da çıkan *el-Kible Gazetesi* Kemalistlere açıkça sevgi ve saygı duyuyordu.¹¹¹

Osmanlı Hükûmetinin El-Kible Gazetesini Takibi

el-Kible Gazetesi'nde çıkan yazılar yurtdışındaki devlet görevlileri tarafından takip edilmiştir. Bu yazılardan önemli görülenler ilgili makamlara gönderilmiştir. Bu çerçevede 2 Rebûlevvel 1336/16 Aralık 1917 tarihinde

¹⁰⁷ Bilal N. Şimşir, *a.g.e.*, s. 110.

¹⁰⁸ M. Talha Çiçek, *a.g.t.*, s. 63.

¹⁰⁹ M. Talha Çiçek, *a.g.t.*, s. 64.

¹¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA), HR. SYS, 2113/12-4. 11 Kasım 1917.

¹¹¹ Qassam KH. Al-Jumailiy, *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923)*, haz. İzzet Öztoprak, Ankara 1999, s. 122.

yayınlanan “Kudüs'ün Sukûtu” ve “Vahdet-i Arabî” isimli iki makalenin önemine binaen Sadarete gönderilmiştir.¹¹²

El-Kible Gazetesi'nin yayınlanmaya başlamasından bu yana neşredilen nüshalarıyla bundan sonra neşredilecek nüshaları sipariş edilmiştir. Şimdilik 116, 125, 127, 133, 134, 135, 136, 137, 138 numaralı nüshalar gelmiştir. Diğerleri de geldikçe Hariciye Nezareti'ne muntazaman gönderileceği Cenevre Şehbenderliğinden bildirilmiştir.¹¹³ Nitekim gazetenin nüshaları geldikçe Hariciye Nezâreti'ne gönderilmiştir.¹¹⁴ Bu nüshalarda önemli görülen makalelerin tercüme Hariciye Nezareti tarafından Sadarete gönderilmiştir. 14 Mart 1918 tarihli 163 numaralı nüshasında yer alan “Doğru Söz” başlıklı makale tercüme edilmiştir. *el-Mukattam Gazetesi*'nin 880 numaralı nüshasında yer alan Arap meselesinden bahseden bir makalede Paris'te bir konferans düzenleneceği, bu konferansa Fransa ve İngiltere tarafından Suriye meselesi için murahhas olarak isimleri sayılan kişilerin katılmışlardır. Konferansa katılanların her biri gerek İngiltere gerek Fransa'nın Suriye ve sair Arap beldelerinin geleceği hakkında tamamen birlik olduklarına dair konuşmalar yapmışlardır. *el-Mukattam Gazetesi* bunları naklettikten sonra diyor ki, son olarak aldığımız telgraftan anlaşıldığına göre, Kânunuevvelin 23'ünde Paris'te gerçekleştirilen konferansa katılanların konuşmaları tak noktada toplanmaktadır. O da Fransa ve İngiltere hükümetleri Türklerden başka Arapça konuşan bütün kavimleri/milletleri ve hususiyile Suriye ve Lübnan halkını ayrıca Anadolu'da yaşayan diğer milletleri Türklerin esaretinden kurtarılmasına karar vermişlerdir. Suriyelilerin milliyet ve mezhep ihtilafını bertaraf edip, bir ve beraber bir millet olduklarını göstermedikçe bu iki devletin kendileri hakkındaki kararı ebedi bir huzur ve hürriyeti temin edemez. Türklerin eline fırsat düşer düşmez Lübnanlıların imtiyazlarını ayaklar altına alarak Lübnan'da ne yaptıkları meydandadır. Türklerin evrak üzerindeki vaatleri hep bu suretle neticelenmiştir. Ermeni ıslahatı da aynı yüzyıllarca Ermenilerin kanlarının akmasından başka bir netice vermemiştir. Hülasa her millet kendinin hâkimi olmaya istidadı ve kabiliyeti olduğunu göstermelidir. Milletler ve kavimler heyet-i ictimaiye içinde bir fert gibidir. Birsinin şahsi gayreti, gücü yetmez. Alın teriyle kazandığını korumaya gücü yetmez ise o ferdin içinde bulunduğu toplum kâr ve kazancından ve çalışmasının neticesinden istifade edemez. Türklerin mahkûmu olan Suriyeliler diğer kavimlere yek-vücut olarak hürriyetlerini elde etmek için liyakatlerini ispat etmedikçe kendilerini himaye etmek isteyen devletler tarafından sarf edilecek gayret isteklerini

¹¹² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA), HR. SYS, 2290/45. 4 Mart 1918.

¹¹³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA), HR. SYS, 2445/18; HR.SYS, 2446/65; HR. SYS, 2290/42; HR. SYS, 2448/57; HR. SYS, 2449/39. 22 Aralık 1918.

¹¹⁴ BOA, HR. SYS, 2452/38.

gerçekleştirmeye yetmeyecektir. Adı geçen milletlerin sonradan feryad ü figanları da bir fayda vermeyecektir. Suriyeliler diğer kavimler gibi hürriyetlerini elde etmek için çalışmalı ve hürriyetlerine hizmet eden devletlere yardım etmelidirler. Suriyelilerden Amerika'da, Fransa'da, İngiltere'de, Hindistan'da ve dünyanın dört bir yanında pek çok münevver kimseler vardır. Bu adamlar vasıtasıyla itihhatlarını ve aralarındaki ayrılık ve nifakı bertaraf eylediklerini sözlü ve fiili olarak ispat etmelidirler ki, savaşın sonunda hak ettikleri mükafata mazhar olabilsinler. *el-Mukattam Gazetesi*'nde derç olunan bu nasihatlerden Araplar uyanmazlarsa müteessir oluruz. Çünkü *el-Kible Gazetesi* defalarca yazmıştır ki, bizi mahkûm ve mazlum bırakan ve harap olmamıza sebep olan tek şey aramızdaki ayrılık ve nifaktır. Yekdiğerimizi çekememezlikdir. İşte Hicaz kıtası bütün Araplara bir numunedir. İttifak ve itihhat ile neler olmaz. Kurtarılmış olan Basra, Bağdat ve Kudüs'ten sonra Suriye ve Halep hariç kalamazlar. Ancak kurtuluşlarına lazım olan sebepler ve vasıtalara halkı gayret göstermedikçe başkası eliyle elde edilecek kurtuluş hürriyet ve imtiyazdan tamamıyla müstefit ve emin olamayacaklarını *el-Kible* de tasdik ve tekit eder.¹¹⁵

El-Kible Gazetesi'nin 11 Mart 1918 tarihli ve 862 numaralı nüshasında yer alan “Türk'e Muhabbet Araba Adavet” başlıklı makalede şu hususlara yer verilmektedir. Fazilet sahiplerinden biri tarafından Türklerin siyasetteki ehliyet ve iktidarlarına dair neşredilen makaleyi reddetmek ve çürütmek üzere *el-Hâvi Gazetesi* “Arap ve Türklerden Hangisi Siyaset-i Düveliyeye Âşına ve Erbabtır” sorusuyla 268'inci nüshasına başmakale olarak koymuştu. Biz de makaleden muhtasaran bahsetmek istiyoruz. Çünkü bunun içeriğini tamamıyla yazacak olursak *el-Hâvi Gazetesi*'nin okuyucularına bildikleri bir şeyi tekrar etmiş oluruz. Şu kadar var ki, adı geçen makalede Türklerin mezhiyetleri ve vasıfları hakkında ne yazılmışsa tamamen ve bir harfini değiştirmeyecek ve kısaltmayacağız. Mezkûr makale şöyle başlıyor: Türklerin siyaset ve idare-i mülke ve tedvir-i umura Araplardan ziyade ehil ve erbab oldukları inancında bulunuyorlar. Bu inanç vehim ve hayalden ibarettir. Bu gibi fasit inançta olanlar iddialarını ispat için Türkler siyasi işlere âşına ve zamanın ahvaline vakıf ve idare-i mülke Araplardan ziyade muktedir olamamış olsalardı altı asrı aşan bir zamandan beri Araplara hâkim olamazlardı diyorlar. *el-Hâvi Gazetesi* bunu Türklerin üstün oldukları iddiasında bulunanların ortaya koydukları bu delili zikrettikten sonra diyor ki, idrak kabiliyetleri ilim nuruyla parladığını ve tecrübe ve ittıla ile en üst dereceye vardıklarını iddiadan vazgeçemeyen bir kavim ilimleriyle zulmeti nur ve hakkı batıl ve cehli ilim ve vahşeti medeniyet telakki ettiklerine ve vehmin akıllarına bu derecede hakim olduğuna aklımız eremiyor. Çünkü Türklerin

¹¹⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi (BOA), HR. SYS, 2452/38-8-11.

tahakkümüne boyun eğen bu kimseler Araplar ile Suriyelilerin kendi kendilerine hâkim olmaya iktidar ve liyakatleri yoktur diyor ki, bidatlerinden vatan ve memleketlerini kurtarmak için yekvücut olarak kıyam eylemişlerdir. Kendileri Arap ve vatanları Arapların melce ve sığınağı olduğu için kendilerinden bir hükümet teşkil etmişlerdir. Şartların müsait olmamasına rağmen mektepler açmış ve vatan evlatlarını ilim ve maarıftan istifade ettirmek üzere ücretsiz ilim tahsil ettiriyorlar. Mektep ve medreseler tesis ettikleri gibi savunma gücünü kurmuşlar, ümerayı kendilerinden tayin etmişler, dini hasletleri ve Haşimî faziletleri saikiyle bu mukaddes topraklardan Turanilerin zulüm tasavvurlarından kurtulmaya kalkışan muhterem melikimiz sayesinde çıplak Arapların bu memleketleri mamur olmuş, ilim ve irfan, adalet ve ihsanla meşhurdur. Kabahatimiz zulümden kurtulma çabası, adalet ve ihsan yolunda yarışa çıkmaktan ibaret ise bunun ile iftihar etmek görevimizdir. Çirkin ve zemmedilen işleri reddettiğimiz ve kötü gördüğümüzden kabalık ve şekavet ile bizi vasıflandırmak kimin şiarı ise ona cevabımız yoktur. Çünkü övülen ve çirkin olanı mukayese etmeye medar olan tarafeynin eserleri ortadadır.¹¹⁶

SONUÇ

İsyan etmesinde şüphe edildiği için Sultan II. Abdülhamit tarafından bir süre İstanbul'da zorunlu ikâmete tabi tutulan Şerif Hüseyin (Hüseyin b. Ali) emir olarak Mekke gönderildikten sonra isyana kalkışmak için uygun zaman ve zemin kollamıştır. Osmanlı Devleti'nin idaresini ele geçiren İttihat ve Terakki'nin icraatları ve Cemal Paşa'nın Suriye bölgesindeki uygulamaları onun için iyi bir bahane olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, İttihatçıların Almanların safında savaşa dâhil olması da önemli bir gerekçe olmuştur. Şerif Hüseyin bütün Arap coğrafyasının kralı olmak hevesiyle Haziran 1916'da Osmanlı Devletine isyan ettiğini "Büyük Arap Devrimini/Rönesans'ını" başlattığını ilan etmiştir. Savaş sonrasında zaten Osmanlı'dan kopacaklarını ya İngilizlerin ya da Fransızların egemenliğinde kalacaklarını da hesaba katarak bağımsız bir Arap devleti kurmanın daha mantıklı olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak Hindistan ve Mısır'a hâkim olan İngiltere, aradaki Arap coğrafyasına da sahip olmak istiyordu. Şerif Hüseyin zaten İngilizlerin onayını ve desteğini almadan başarılı olamayacağını bildiği için kendince pazarlıklar yaparak onlarla işbirliği yapmıştır. Fakat hiçbir zaman hayal ettiği krallığa sahip olamamış, Osmanlıya karşı İngilizlerin bölgedeki işlerini kolaylaştırmıştır.

Şerif Hüseyin isyanın hemen arkasından resmi propaganda aracı olarak Bakara Suresi'nin 143. âyetinden mülhem *el-Kible* adıyla Pazartesi ve Perşembe olmak üzere haftada iki nüsha olarak bir gazete çıkarmıştır. Müslümanların ve

¹¹⁶ BOA, HR. SYS, 2452/38. 13-16. 5 Mayıs 1918.

Arapların dini, siyasi ve içtimai Gazete İngilizlerin kontrolünde yayın hayatını sürdürmüştür. Şerif Hüseyin başlattığı isyan hareketinin bütün safahatına gazetede yer verilmiştir.

Dört sayfa halinde Mekke’de neşredilen ve ilk defa 15 Ağustos 1916 tarihinde yayın hayatına başlayan gazete, 1916-1924 yıllarında sekiz yıllık Arapların şahit olduğu fikrî ve siyasî hareketliliğini Büyük Arap İsyanının üniter söylemini anlatan resmi bir belge niteliği taşımaktadır. 823 sayı neşredilen *el-Kible Gazetesi*, Şerif Hüseyin’in isyan sürecinde izlediği siyaseti ve hareketlerinin takibi açısından önem arz etmektedir. Bu açıdan bir bakıma Arap İsyanının arşivi mahiyeti taşımaktadır. Çünkü isyan hareketi boyunca yaşanan askeri, siyasi ve sosyal olaylar kendi bakış açılarıyla ele alınmıştır. Halen gazetenin bütün sayıları Ürdün Kraliyet Haşimi Dokümantasyon Merkezinde sekiz cilt olarak bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi BOA, HR. SYS, 2113/12-4.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi BOA, HR. SYS, 2435/17.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi BOA, HR. SYS, 2452/38.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi BOA, HR. TO, 547/18.

BOA, HR. SYS, 2290/42.

BOA, HR. SYS, 2290/45.

BOA, HR. SYS, 2445/18.

BOA, HR. SYS, 2446/65.

BOA, HR. SYS, 2448/57.

BOA, HR. SYS, 2449/39.

BOA, HR. SYS, 2453/3.

el-Kible Gazetesi, 1916-1917, 51, 57, 59.

el-Kible Gazetesi, 1916-1918, 82-226.

el-Kible Gazetesi, 1916, 13.

el-Kible Gazetesi, 1916, 25, 26.

el-Kible Gazetesi, 1916-1917, 53.

el-Kible Gazetesi, 1918-1919, 231, 241, 246, 248.

el-Kible Gazetesi, 1916, 22

el-Kible Gazetesi, 1916, 1-10.

el-Kible Gazetesi, 1916, Sayı 11.

Diğer Kaynaklar

ÂKÎF, Mehmet, “Cezîretü'l-Arab Ahvâl-i Siyâsiyesi”, Sebîlürreşâd, ed. Ertuğrul Düzdağ, C. 15, Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2019.

AL-JUMAILY, Qassam KH, Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923), haz. İzzet Öztoprak, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1999.

ARSLAN, Emir Şekip, Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve 1. Dünya Savaşı Anıları, çev. Selda Meydan, Ahmet Meydan, Çatı Kitapları, İstanbul 2005.

AYNÎ, Mehmet Ali, Ulusçuluk (Milliyetçilik), Peva Yayınları, İstanbul 1997.

BEYAZ, Yasin, “Osmanlı Bakıyyesinde Bir Osmanlı Aydını: Rıza Tefvik Ürdün'de”, Divân, C. 21, S. 41, 2016, s. 27-62.

CEVARNE, Ahmed, Hatib, Ceber Muhammed, “en-Nehdatü'l-Arabiyye: Dirâse fi'l-Kavmiyyeti'l-Arabiyye min Hilâli Cerîdeti'l-Kible (1334-1343/1916-1924)”, Mecelletü İttihadi'l-Câmiâti'l-Arabiyyeti li'l-Âdâb, C. 9, S. 1, 2012, s. 335-352.

CLEVELAND, William I., Batı'ya Karşı İslam Şekip Arslan'ın Mücadelesi, trc. Selahattin Ayaz, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1991.

ÇABUK, Mustafa, “İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro (1916-1920)”, Belgi Dergisi, C. 2, S. 17, 2019, s. 1130-1147.

ÇİÇEK, M. Talha, “İttihatçılar ve Şerif Hüseyin: Mekke İsyanının Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, S. 16, 2013, s. 41-57.

Çorum Gazetesi Çevirileri 1921-1926 I, Haz. Abdulkadir Ozulu, Çorum Belediyesi Kültür Yayını, Çorum 2008.

EBU'Ş-ŞA'R, Hind, “Ceridet'ül-Kible es-Sevra elletî lem Nedrusuhâ Tıvâlu Kam”, el-Düstür, 2016.

EŞREF EDİP, “Mekke Emir-i Sabıkı Bağî Hüseyin”, Sebîlürreşâd, ed. Ertuğrul Düzdağ, C. 14, Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2018, s. 182-185.

GÖKGÖZ, Turgay, Modern Cezayir Edebiyatı, Akdem Yayınları, İstanbul 2019.

GÜNAY, Selçuk, “II. Abdülhamid Döneminde Suriye ve Lübnan'da Arap Ayrılıkçı Hareketlerinin Başlaması ve Devletin Tedbirleri”, Tarih Araştırmaları Dergisi C. 17, S. 28, 1995, s. 85-108.

HÜLAGÜ, Metin, Pan-İslamizm Osmanlı'nın Son Umudu, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2006.

KAYALI, Hasan, Jön Türkler ve Araplar Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918), çev. Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

KRAL ABDULLAH, Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?, trc. Halit Özkan, Klasik Yayınları, İstanbul 2006.

KUTAY, Cemal, Birinci Dünya Harbinde Teşkilat-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi, Ercan Matbaası, İstanbul 1962.

KUTAY, Cemal, Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı, nşr. Mustafa Unan, Sinan Matbaası, İstanbul 1965.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

METİN, Hülagü, Pan-İslamizm Osmanlı'nın Son Umudu, Yitik Hazine Yay., İstanbul 2006

MUSTAFA, Çabuk, "İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro (1916-1920)", *Belgi Dergisi*, C.2, S.17, (Kış 2019), 1130-1147.

ÖMER RIZA, "Âlem-i İslâm'da Mevkiimiz", *Sebilürreşâd*, ed. Ertuğrul Düzdağ, C. 15, Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2019, s. 358-360.

ÖZALP, Ömer Hakan, Rızaeddin Bin Fahreddin Kazan'la İstanbul Arasında Bir Âlim, *Dergâh Yayınları*, İstanbul 2001.

Sebilürreşâd Mecmuası, ed. Ertuğrul Düzdağ, "Cezîretü'l-Arab'da İngiliz Entrikaları", C. 20, Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2021, s. 86.

Sebilürreşâd Mecmuası, ed. Ertuğrul Düzdağ, "Arablar Nasıl Aldatılmış", C. 21, Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2022, s. 145-146.

ŞİMŞİR, N. Bilal, Doğunun Kahramanı Atatürk, *Bilgi Yayınevi*, Ankara 1999.

TEİTELBAUM, Joshua, "Sharif Hussain ibn Ali and the Hashemite Vision of the Post Ottoman Order: From Chieftancy to Suzerainty", *Middle Eastern Studies*, S. 34, London 1998, s.103-122.

UMAR, Ömer Osman, Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1999.